

יחד עם שוטה וקטן, אבל כשהתנא שונה חרש לבד, הוא כולל בו גם מי שמדבר ואינו שומע⁶; יש חרש המדבר ואינו שומע⁷, היינו שהיה פיקח מתחילתו, ולמד לדבר, ואחר כך נתחרש⁸, והוא כפיקח לכל דבר, והוא ככל האדם⁹, אלא שנתמעט ממצוות אחדות, אם בגלל שבאופן מעשי יש בהם צורך בשמיעה, או שנתמעט מלימוד מיוחד; יש חרש באוזנו האחת, שדינו כשומע לכל דבר, ואפילו בדברים שחרש המדבר ואינו שומע אינו ראוי לקיימם מחמת חסרון שמיעתו¹⁰, פרט למצוות הקהל וראיה, שיש מיעוט מיוחד, שהתורה מיעטה אף חרש באוזנו אחת¹¹; מי שכבדו אוזניו משמוע, אבל שומע קצת, ונושא ונותן יפה, ומבין מה שמדברים עמו, אין דינו כחרש לכל הדעות¹². יש שחרש נקרא מי ששומע ואינו מדבר, היינו אילם¹³.

המושג ההפוך לחרש הוא פיקח, היינו אדם שהוא שלם בדעתו, ואינו לא חרש,

תפליין – יש הסבורים שחציצה פוסלת, בין בתפליין של יד, ובין בתפליין של ראש²⁰⁴, יש סבורים שאין חציצה מעכבת בהם²⁰⁵, ויש הסבורים שחציצה פוסלת בתפליין של יד, ואינה פוסלת בתפליין של ראש²⁰⁶.

חרש

א. הגדרת המושג

שמיעה היא שם משותף לשמיעה פיסית על ידי האוזן¹, לקבלת דברים², ולידיעת דבר³.

ירידה בכושר השמיעה נקראת חרשות, ומספר סוגים של חרשים נידונים בחז"ל: יש חרש שאינו שומע ואינו מדבר, היינו חרש-אילם, וזהו החרש שדיברו בו חכמים ככל מקום⁴, והשוו אותו לשוטה וקטן, שאינם בני דעת⁵. אמנם יש מי שכתב, שכלל זה נאמר רק במקום שחרש כתוב

הדינים. [6] חי' תבואות שור לגיטין נט ב, בדעת הרמב"ם. וראה בר"ש ורע"ב תרומות א א, שכתבו שאין זה כלל בכל מקום. וראה עוד בנידון בשו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נג; שו"ת צמח צדק חאבהע"ז סי' שכג; שד"ח מע' חי"ת כלל ל, וכלל קר-קו. [7] תוספתא תרומות פ"א; חגיגה ב ב; גיטין עא א. [8] רש"י חגיגה ב ב ד"ה מדבר; רש"י נידה יג ב ד"ה מדברת. [9] חגיגה וגיטין שם; רמב"ם אישות ב כו. וראה בשד"ח מערכת חי"ת כלל לא. [10] פרמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות ח. [11] ראה חגיגה ג א; רמב"ם חגיגה ב א-ג. [12] שו"ת הרא"ש סוף כלל פה; טושו"ע חו"מ רלה יט. וראה להלן בחלק ד, בפרטי דינים. [13] מנחות סד ב, ובפירש"י שם; פיהמ"ש לרמב"ם תרומות א ב; שנות אליהו תרומות א ב. וראה בע' אלם.

[204] רא"ש הל' תפליין סי' יח, ושו"ת הרא"ש כלל ג סי' ד; שו"ת תשב"ץ ח"א סי' ל; שו"ת הריטב"א סי' כד; יראים סי' שצט; מאירי מגילה כו ב; טושו"ע או"ח כו ד. וראה עוד בביאור הגר"א או"ח סי' כז ס"ד. [205] שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רפב, ובתשובותיו המיוחסות סי' רלג; שו"ת הריב"ש סי' קלז. [206] ריטב"א ור"ן סוכה לז א. וכן משמע שיטות רש"י ערכין ג ב ד"ה שלא; תוס' שם ד"ה שלא.

[1] כגון והקל נשמע בית פרעה (בראשית מח טז). [2] כגון ולא שמעו אל משה (שמות ו ט). וראה בס' חובות הלבבות, התחלת שער הייחוד. [3] כגון גוי אשר לא תשמע לשונו (דברים כח מט). וראה במו"נ א מה. [4] תרומות א ב; חגיגה ב ב; נידה יג ב; רמב"ם אישות ב כו. [5] יבמות צט ב. וראה להלן חלק ד, בפרטי

האנרגיה המכאנית של תנודות גלי הקול מותמרת לאנרגיה חשמלית, ונקלטת על ידי תאי העצב, אשר מעבירים את האנרגיה הזו למוח. גוף התא של סיבי עצב השמיעה מצוי באוזן הפנימית. שלוחתו המרכזית עוברת לגזע המוח, לגרעין השמע. מגזע המוח עולה מסלול השמיעה אל קליפת המוח באונה הרקתית.

ולא שוטה¹⁴, ולא סומא¹⁵. משמעות המושג 'פיקח' הוא הסרת מכסה מדבר שקיים ביסודו, אלא שהוא מכוסה¹⁶.

מכיוון שהחרש בדרך כלל הוא גם אילם, לכן השותק נקרא מחריש¹⁷, ומי שצריך לנהוג בשקט ובסוד הוא איש חרש¹⁸.

ב. רקע מדעי

בגלל המבנה המיוחד של עצבי השמע והגרעינים השונים, קיימת היכולת להבחין בין תדירויות שונות, עוצמות קול שונות, וקביעת מקור הקול במרחב. בדרך זו ניתן להבחין בצירופים ובגוונים רבים מאד של מילים וצלילים.

אנטומיה ופיסיולוגיה של השמיעה – השמיעה היא החוש המתעורר בתגובה לגירויי קול בעלי תדירות ועוצמה מוגדרים. תנודות של גלי הקול מועברות אל האוזן הפנימית, דרך האוזן החיצונית והתיכונה. גלי הקול מכוונים לתעלת השמע החיצונית על ידי אפרכסת האוזן, ושם הם מרעידים את קרום עור-התוף. הרעדה זו מועברת אל שלושת עצמות השמע, ואלו מעבירים את אנרגית גלי הקול אל הנוזל שבתעלת שבלול-השמע באוזן הפנימית, אשר מרעידים את תאי השערה. תאי חוש השמע השעירים, והקצוות של עצב השמיעה, ממוקמים בבסיס השבלול, והם מופעלים על ידי רעידת הקרום. באוזן האדם ישנם כ-17,000 תאי שערה, שאליהם מגיעים ומחוברים כ-25,000 תאי עצב. לאזורים השונים בקרום הבסיס ישנה היענות שונה לשינויי הלחץ. בדרך זו מושגת הפרדה ברורה לפי תדירות גלי הקול, ומכאן היכולת להבדיל בין תדירויות שונות.

סוגי חרשות וסיבותיו – חרשות היא פגיעה חלקית או מלאה ביכולת השמיעה, והיא מסווגת לפי דרגת הירידה בשמיעה. כאשר ליקוי השמיעה הוא חמור ומוקדם, הוא גורר בעקבותיו גם ליקוי חמור בדיבור, ומכאן הצירוף של חרשות-אלמות.

פגיעה באוזן החיצונית, או התיכונה, יכולה לגרום לחרשות עקב ליקוי בהולכת גלי הקול אל האוזן הפנימית, והיא מכונה חרשות הולכתית. פגיעה באוזן הפנימית, או במסלול ההולכה העצבי מהאוזן אל המוח, גורמת לחרשות המכונה עצבית-תחושתית. סיבה אחרת ונדירה לחרשות היא פגיעה באונה הרקתית של המוח, והרס מרכז השמיעה המוחי, מצב המכונה חרשות מרכזית.

ל טו; א) אל תחרש ואל תשקט אל (תהלים פג ב). [18] כגון וישלח יהושע וגו' מרגלים חרש (יהושע ב א); וחכם חרשים ונבון לחש (ישעיה ג ג).

[14] רמב"ם אישות ב כו. [15] א"ע שמות ד יא. [16] מלבי"ם, בראשית ג ז; הנ"ל, שמות כג ח. [17] כגון ואם החרש יחריש לה (במדבר

שמיעתית בדרגה המצריכה הערכת מומחה; בגיל 18 שנה עולה מספר זה ל-3%-2.5. באנגליה נמצא כי 0.1% מהילדים סובלים מחרשות קשה, ו-0.7% מהם סובלים מחרשות בדרגה המצריכה טיפול.

טיפול ושיקום — עד המאה ה־17 למניינם לא היו אמצעי שיקום וטיפול בחרשים-אילמים, וחלקם אף הוחזקו במוסדות לחולי נפש. מן המאה ה־17 ואילך התמסרו אנשים שונים למציאת דרכי שיקום וטיפול בחרשים-אילמים. חואן פאבלו דה-בונט מספרד, היה הראשון שפרסם ספר להוראת הלשון לחרשים-אילמים בשנת 1620. שארל מישל דה לאפה הצרפתי, היה הראשון שניסה לנצל את חוש הראיה כתחליף לשמיעה, ובעזרת תנועות ידיים פיתח א"ב חזותי. הוא היה החלוץ בפיתוח שפת תנועות וסימנים לחרשים, ויישם את שיטתו זו בבית ספר לילדים חרשים-אילמים, שייסד בפאריס בשנת 1755.

כיום קיימות שיטות שיקום והוראה רבות, וכן בתי ספר מיוחדים לחרשים-אילמים, אשר מצליחים מאד בהקניית ידע והשכלה לחרשים-אילמים, עם יכולת שילובם בחברה הבריאה.

חרשות הנגרמת על ידי הפרעות הולכה ניתנת לתיקון או לשיפור באמצעות מכשירי שמיעה שונים, המגבירים את עוצמת הקול. היינו כאשר סיבת החרשות היא כתוצאה מפגיעה באוזן החיצונית או

מבחינים בין חרשות מלידה לבין חרשות נרכשת:

חרשות מלידה יכולה לנבוע מסיבות אחדות: חרשות תורשתית — קיימות צורות תורשתיות שונות. יש מצבים תורשתיים שהפגיעה היא בשמיעה בלבד, ויש שהחרשות היא אחת המרכיבים בתסימונות המלוות בפגיעה במערכות אחדות; חרשות על רקע פגיעות במערכת השמיעה בזמן ההריון, כגון מחלה ויראלית של האם בהריון, ובעיקר אדמת, אשר יכולה לגרום לחרשות לעובר; חרשות על רקע פגיעות סביב הלידה — כגון לידה קשה, הגורמת לירידה באספקת החמצן למוח, או נזק אחר לאזור השמיעה.

חרשות נרכשת נגרמת כתוצאה מפגיעה במנגנוני השמיעה לאחר הלידה, כגון צהבת היילוד עם רמה גבוהה וממושכת של בילירובין¹⁹, דלקות אוזניים חוזרות, דלקת קרום המוח, חזרת, שימוש בתרופות רעילות למערכת השמיעה, גידולים באוזניים או בעצב השמיעה, חבלה באוזניים, חשיפה ממושכת לרעשים בעוצמות רבות, ירידה הדרגתית בכושר השמיעה בגיל הזיקנה²⁰.

שכיחות החרשות — שכיחות החרשות המלאה באוכלוסייה משתנה לפי הגדרת רמת החרשות, ולפי הגיל. השכיחות הכללית של חרשות באוכלוסייה היא כ-0.1%. בארה"ב נמצא, כי בגיל 6 שנים כ-0.2% מכלל הילדים סובלים מנכות

הטהרות שבירושלים נעשים על גביהם²²; בשעה שנולד יצחק וכו', נתפתחו החרשים²³; במעמד הר סיני לא היו חרשים בבני ישראל²⁴; לעתיד לבוא תיפתחנה אוזני החרשים²⁵.

סיבות לחרשות — הסיבה העיקרית לחרשות היא גזרת הקב"ה: 'מי ישום וגו' חרש וגו', הלא אנכי ה'²⁶.

חז"ל מנו גורמים אחדים לחרשות: חבלה ישירה באוזן, או חבלה אקוסטית²⁷; חרשות בזיקנה²⁸; חוסר צניעות בעת קיום יחסים²⁹. וכן משמע שידעו על נטיה משפחתית-תורשתית³⁰.

חרשות זמנית — חז"ל ידעו, שיש אפשרות לחרשות זמנית, ולכן דיברו על חרש שנתפקח, או פיקח שנתחרש וחזר ונתפקח³¹. ואכן יש מצבים רפואיים של חרשות זמנית, כגון קרע בעור התוף שנסגר מאליו, חרשות זמנית כתוצאה ממחלה נגיפית או הרעלה, וכן במחלת מניאר יכולה להיות ירידה זמנית וחולפת בשמיעה.

היחס לחרש — היחס של חז"ל לחרש הגמור הוא החמור ביותר מבין כל בעלי המומים והנכויות, שכן נחשב החרש

התיכונה. גלי הקול המגיעים אל מכשיר השמיעה מומרים לאנרגיה חשמלית, אשר עוברת למגבר בתוך הכשיר, שהופך שוב לגלי קול, אלא שהפעם גלי הקול מגיעים בעוצמה חזקה יותר. לעומת זאת, ברוב מקרי החרשות הקשים על רקע הפרעה עצבית לא ניתן לתקן את השמיעה על ידי אמצעי עזר. יחד עם זאת גם אצל החרשים הקשים נשאת מידה מסויימת של יכולת שמיעה, עובדה המאפשרת ניצול יעיל לצורכי שיקום.

חלק מהחרשים יכולים להיעזר בניתוחים שיקומיים שונים, כגון שתל שבלול. מדובר במכשיר שמיעה המושתל בניתוח לתוך הגולגולת של החרש. השתל הראשון הושתל בשנת 1978, והמכשירים הללו הלכו והשתכללו עם השנים. שתלים אלו עוזרים לחרשים הסובלים מנזק משמעותי באוזן הפנימית, אך מערכת ההולכה העצבית שלהם תקינה.

ג. החרש במקרא ובחז"ל

החרשים המוזכרים במקרא ובתלמוד
— מספר החרשים המוזכרים במקרא ובתלמוד הוא מועט ביותר: חושים בנו של דן היה כבד שמיעה²¹; בניו של רבי יוחנן בן גודגדא היו חרשים, והיו כל

יד לאוזן תיקצץ, יד מחרשת — שבת קח ב. וראה בב"ק פו א, שלדעת חז"ל לא יכולה להיות חרשות ללא חבלה באוזן עם דימום. [28] שבת קנב א. וראה בע' זקן הע' 219-218. [29] חרשים מפני מה הויין, מפני שמספרים בשעת תשמיש — נדרים כ א. [30] בניו של רבי יוחנן בן גודגדא — תוספתא תרומות פ"א; ירושלמי תרומות א א. [31] ראה להלן חלק ד, בפרטי דינים.

[21] סוטה יג א. [22] תוספתא תרומות פ"א; ירושלמי תרומות א א. וראה בבלי חגיגה ג א, שבני אחותו של רבי יוחנן בן גודגדא היו אילמים. [23] תנחומא, וירא לו. [24] מכילתא יתרו פ"ט; ויקרא רבה יח ד. [25] ישעיה לה ה. [26] שמות ד יא. וראה במלבי"ם שם. [27] ב"ק פה ב; ב"ק צא א; ירושלמי תרומות א א; ירושלמי כלאים ח ב. וכן

כחסר דעת, ופטור באופן עקרוני מכל המצוות והחובות, והוא מהאומללים והשפלים שבעם³². זאת בניגוד לבעלי מומים אחרים, כגון אילם, אנדרוגינוס, חיגר, סומא וכיו"ב, שאמנם פטורים הם ממצוות וחובות שונים, אך הפטור איננו עקרוני, כי אם מעשי, היינו בגלל המגבלות הפיזיות שלהם, או לעיתים בגלל גזירת הכתוב.

אכן, למרות היחס השלילי לחרש ביחס ליכולתו לקיים מצוות וחובות, דורשת ההלכה התייחסות אנושית לחרש – אסור לקללו³³, וחייבים להגן עליו, ולטפל בו ככל אדם³⁴.

חרש כלול במושג 'איש' המוזכר בתורה³⁵, ובכל מקום בתורה שכתוב 'איש' אין זה ממעט אלא קטן³⁶, וכן כלול חרש במושג 'נפש'³⁷, ובמושג 'אדם'³⁸. יש מי שכתב, שלחרש יש נשמה, ובר מצוות הוא, ופיקחים מוזהרים עליו³⁹.

סיבות לפטור החרש ממצוות – חלק מהפוסקים התלבטו בטעם הדבר, שהחרש שאינו שומע ואינו מדבר הופלה לרעה מכל בעלי המומים והנכויות האחרים, אף שקשה לנו להבין מנין ידעו חז"ל לפוטרו באופן עקרוני מהמצוות⁴⁰. יש שכתבו,

שכך מקובל להם לחכמים, שמי שאינו שומע ואינו מדבר, אינו בן דעת⁴¹, והיינו אף שאין בו סימני שוטה⁴²; יש מי שכתבו, שקרוב לוודאי שהוא הלכה למשה מסיני⁴³; יש מי שכתב, שהגדרת חרשות מבחינת ההלכה איננה תלויה בשכל או בהבנת המדובר, אלא זו גזירת הכתוב⁴⁴; ויש שכתבו, שידעו חז"ל ברוב חכמתם, שחרש שאינו שומע ואינו מדבר הוא איש כזה שאי אפשר לראותו כאחראי על כל מעשיו, ולכן אין מתחשבים במעשיו, אפילו אם לפי סברתנו הוא זריז וממולח⁴⁵, וכן שאין לדון בשאלה זו על פי אמות מידה מדעיות, שמידת הדעת הצריכה לאדם לקיום המצוות היא אחרת לחז"ל מאשר לחכמי המדע⁴⁶. וכבר קבעו הפוסקים, שאף על פי שהחרש נראה כמי שדעתו נכונה ומיושבת עליו, והוא פיקח וממולח, ונראה שהוא מבין ומכיר בכל הדברים, וגם יודע בענייני מצוות, אבל אינו מדבר, בכל זאת נחשב הוא כשוטה⁴⁷.

אכן, למרות שהחרש נחשב כחסר דעת, ופטור מכל המצוות והחובות, ואין לו מחשבה וכוונה, והוא משותף לשוטה וקטן, בכל זאת סבורים החכמים, שאין הוא נחשב כחסר דעת לחלוטין, אלא כמי שדעתו קלושה, היינו דקה ומועטת, שאינו מחודד להבין כשאר בני אדם⁴⁸, ובכך

[32] סנהדרין סו א, וברש"י שם. [33] סנהדרין שם, על פי ויקרא יט יד. [34] ראה להלן חלק ד, בפרטי דינים בפירוט. [35] ראה ירושלמי תרומות א א; בבלי יבמות קד ב; סוטה כו א; ועוד. [36] מנ"ח מ' לד. [37] מנ"ח שם. [38] בית האוצר, ע' אדם, כלל ז. וראה שבת קנג א. [39] ב"י אבהע"ז סי' א. [40] שו"ת מנחת שלמה סי' לד. [41] רש"י חגיגה ב ב ד"ה חרש.

[42] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב. [43] שו"ת חת"ס שם; שו"ת דברי מלכיאל ח"ו סי' לה. [44] שו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות א. [45] שו"ת מנחת שלמה שם. [46] הרב י. ויינברג, שנה בשנה, תשכ"ה, עמ' 125 ואילך. [47] ב"י אבהע"ז סי' קכא; שו"ת צמח צדק סי' עג; שו"ת מנחת שלמה סי' לד. [48] יבמות ק"ג א, וברש"י שם ד"ה קלישתא.

עדיף הוא על שוטה, שאין בו דעת כלל⁴⁹, אף על פי שהוא נמנה עמו בהרבה נושאים⁵⁰. ואמנם אף שחרש הושווה לשוטה וקטן, ובדרך כלל נידונים שלושתם כאחד, יש דברים שאין הוא דומה להם, כי בכל זאת יש בו דעת קצת, וכפי שיבואר להלן בחלק ד, פרטי דינים שונים.

מעמד חרשים בזמננו, שלמדו בבית ספר לחרשים — לאור החידושים המדעיים-טכנולוגיים ביחס לחרש בדורות האחרונים, ובעיקר לאור השיפור ביכולת השיקומית-חינוכית שלו בבתי ספר לחרשים, התעוררה שאלה עקרונית בדבר יחסה של ההלכה לחרש. יש הסבורים, שמעמדו של החרש בהלכה לא יכול להשתנות מהקביעה העקרונית של חז"ל, שהוא נחשב כחסר דעת וכפטור מכל המצוות, ועל כן לא מועיל השינוי בחינוכו לשנות את מעמדו. ולעומתם יש הסבורים, שחז"ל דיברו בחרש של זמנם, שלא שמע ולא דיבר, ועל כן אמנם היה חסר דעת וחסר חינוך, מה שאין כן בחרש של זמננו, שלמד בבית ספר לחרשים, ומסוגל לדבר ולהתבטא, שאין הוא נחשב לחסר דעת, ודינו כפיקח⁵¹.

פטור החרש ממצוות ומעונשים — חרש שאינו שומע ואינו מדבר פטור מכל המצוות האמורות בתורה, ואינו בן מצוות⁵², ואף מדרבנן פטור⁵³, ולכן אינו מוציא אחרים ידי חובתם, אפילו בחיובים מדרבנן⁵⁴. אמנם יש מי שכתב, שגזרות ותקנות חכמים שייכות לחול גם על חרש⁵⁵. אכן, יש מי שכתב, שגם חרש שמצד הדין פטור מכל המצוות, ישתדל לקיים את המצוות, כי אין זה הגון שיפטור עצמו בטענה שמצד הדין הוא פטור⁵⁶. כמו כן אין החרש מצווה באיסורים, ואין בית דין מצווים להפרישו מאיסורים⁵⁷, אבל אסור להאכילו איסור בידים⁵⁸.

חרש אינו בר עונשים⁵⁹, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא⁶⁰, ואף אינו צריך לעשות תשובה לכשיתפקח⁶¹.

כשאחרים עומדים על גביו — יש הסבורים, שיש לחרש דעה קלושה, ולכן בעניינים מסויימים יש לו מקצת כוונה, כאשר אחרים עומדים על גביו⁶²; ויש

[56] שו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות ב. [57] יבמות קיד ב ובמאירי שם; רמב"ם יבום ז יח. [58] שבת קנג א, ותוס' שם ד"ה מי; מ"מ שבת כ ז, בשם ראשונים; פמ"ג פתיחה כוללת ח"ב אות א; שד"ח מערכת חיי"ת כלל קטו, בשם אחרונים. [59] רמב"ם מלכים י ב. [60] פמ"ג שם. [61] שו"ת מקום שמואל סי' כה. [62] רמב"ן יבמות קד ב; רשב"א חולין יב א. וראה בס' תורת הרפואה, עמ' 280 ואילך.

[49] רש"י שבת קנג א ד"ה לשוטה. [50] ראה לקמן בפרטי דינים, מיגוון הלכות שחז"ל חייבו את החרש, או הכשירו אותו. [51] ראה להלן הע' 68 ואילך. וראה עוד בע' השתנות הטבעים הע' 149 ואילך. [52] חגיגה ג א; רמב"ם חגיגה ב ד; רמב"ם עדות ט יא. [53] פרמ"ג או"ח פתיחה כוללת ח"ב אות א. [54] פרמ"ג פתיחה כוללת ח"ה אות ט; שם, או"ח סי' רסו במשב"צ סק"ד. [55] שו"ת עין יהודה חאבה"ע"ז סי' א.

חולקים וסבורים, שאין לחרש דעת כלל, ולא מועיל אף כאשר בית דין עומדים על גביו.⁶³

בית ספר לחרשים – חרש גמור
מעיקרו, שנתחנך בבית ספר לחרשים, ולמד לדבר באופן שהשומע מבין את דיבורו, וכן למד להבין את דברי המדברים אליו על ידי תנועות וסימנים, והוא עוסק במלאכתו בחכמה ככל אדם – יש הסבורים, שדינו כחרש המדבר ואינו שומע, והרי הוא כפיקח לכל דבריו;⁶⁸ יש שכתבו, שהוא ספק אם דינו כפיקח, ולפחות לעניין מצוות דרבנן יש לחייבו ולצרפו;⁶⁹ יש מי שכתב, שחרש המדבר בשפת סימנים הוא כגדול עומד על גביו;⁷⁰ יש מי שכתב, שחרש כזה חייב במצוות, שכן מעשיו מוכיחים עליו שהוא

היודע לכתוב – חרש היודע לכתוב,
אבל אינו יודע לדבר, דינו כחרש לכל דבר.⁶⁴

חרשות מלידה, חרשות נרכשת – יש
הסבורים, שחרש שדינו כשוטה וקטן הוא דווקא אם נולד כך ממעי אמו, אבל אם נתחרש אחר כך, ספק אם נידון כשוטה וקטן;⁶⁵ אבל רוב הפוסקים סוברים, שאין הבל בין חרש מלידה לחרש לאחר הלידה.⁶⁶

ככד-שמיעה – חרש, שדינו כקטן

הל' קריאת התורה, ס"כ; שו"ת בית שלמה חאו"ח ח"ב סי' צה; עזרת נשים עזרה שתיים עשרה שער שלישי; שו"ת היכל יצחק ח"ב חאבהע"ז סי' מז; הרב י. ווינברג, שנה בשנה, תשכ"ה, עמ' 125 ואילך (וראה גם בכתבי הגרי"י ווינברג, ח"א סי' א); שו"ת מהרא"ש סי' יד; שו"ת מנחת שלמה סי' לד, ובמאמרו של הגרש"ז אויערבאך, מוריה, אלול תשמ"ב, עמ' סה ואילך, וכתב שם, שגם הגרי"ש אלישיב הסכים שדינו כפיקח (והוא בקובץ תשובות סי' י); הגר"ח פשייף, מוריה, שם, עמ' נא ואילך; שו"ת כנסת יחזקאל (גרונברג), ח"א סי' לט-מב, וכן הסכים עמו הגר"י גולדברג. וראה עוד שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' קלא-קלב. [69] שו"ת שבט סופר חאבהע"ז סי' כא, בשם אביו בעל הכתב סופר; שו"ת מהר"י שטייף, סוסי' רלט; שו"ת נחלת בנימין סי' לא; שו"ת קרן לדוד, סי' כז; שו"ת היכל יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' מז; יחזקאל ח"ב סי' ו. וראה קריינא דאיגרתא סי' קלו, שלא הכריע בשאלה זו. וכן ראה בס' מלאכת חרש, בקונטרס שבטוף הספר, ששאל שאלה זו את גדולי הדור, והסתפקו בה. [70] שו"ת מהר"ם שיק חאבהע"ז סי' עט. וראה בס' שולחן העזר סי' ח סעיף ד כלל א,

[63] רמב"ן ורשב"א שם; משכנות יעקב חאו"ח סי' כא. וראה להלן חלק ד, פרטי דינים שונים. [64] גיטין עא א, מחלוקת; רמב"ם גירושין ב יז; טושו"ע אבהע"ז קב ה. קכא ו. [65] פרמ"ג או"ח בפתחה כוללת ח"ב אות ד-ה. וראה בפיהמ"ש לרמב"ם תרומות א ב, שאם נעשה חרש לאחר שהיה שומע, מותר לו לתרום תרומה. וראה בתוס' רעק"א על המשנה שם, מה שהקשה על שיטתו זו. [66] ב"ח יו"ד סי' א; ש"ך יו"ד סי' א סקכ"ב; שו"ת צמח צדק החדש, חאבהע"ז סי' לה אות ד; ס' מלאכת חרש, בפתחה; הגאון בעל שו"ת שואל ומשיב בהסכמתו לס' מלאכת חרש; שו"ת קרן לדוד חאו"ח סי' כז; תפארת ישראל, תרומות פ"א אות י; שו"ת מערכת חיי"ת כלל קג; שולחן העזר סי' ח בשמלה לצבי סק"ד; ביאור"ל או"ח סי' נה ס"ח ד"ה הוא. וראה בפרמ"ג יו"ד סי' א בשפ"ד סקכ"ב, שסותר מה שכתב בפתחה הכוללת. [67] שו"ת קול גדול סי' נ; שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' כה; שו"ת בית שלמה חאו"ח סי' צה. וראה בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' מו. [68] שו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' עב-עג; שו"ת שבט סופר חאבהע"ז סי' כא; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ; הריעב"ץ בסידורו,

ולפיכך אינו יכול לצאת ידי חובת ברכות ותפילות שהוא עצמו חייב לאומרים כאשר הוא שומע אותם מאחרים באמצעות מכשיר השמיעה⁷⁶; ויש הסבורים, שיוצא ידי חובה גם בכל הדברים הצריכים שמיעה⁷⁷, או בחלק מהם⁷⁸. ועוד יש מי שכתב, שמכל מקום יכול להצטרף למנין, אף אם הוא העשירי, וכן יכול להיות שליח ציבור⁷⁹.

מבין, אבל לעניין קידושין, גיטין וקניינים אין זה מועיל, כי בהם צריך רצון מבורר⁷¹; ויש הסבורים, שגם חרש כזה דינו כחרש לכל דבריו, שספק אם הוא באמת פיקח ככל אדם, וכן משום שאין לחלק בין החרשים⁷². ואם לימדו את החרש לדבר בשפת סימנים, באופן שהדברים מובנים רק לאנשים שרגילים לדבר אתו ולא לאחרים, יש מי שהסתפק אם נחשב כמדבר או לא⁷³.

שתל השבלול — יש מי שסבור, כי מי שהושתל לו שתל כזה, דינו שפיקח לכל דבר, ויוצא ידי חובת כל המצוות, גם אלו שצריכים שמיעה, כולל תקיעת שופר, וכל זה גם לשיטות הפוסקים שלא יוצאים ידי חובת מצוות בצריכות שמיעה עם מכשיר שמיעה⁸⁰.

מכשיר שמיעה — חרש מעיקרו, שלא שמע ולא דיבר, והרכיבו לו מכשיר שמיעה, ועל ידי זה מצליח לשמוע ולמד לדבר — יש הסבורים, שדינו כמדבר ואינו שומע, היינו שנחשב על ידי זה כפיקח וכבן-דעת⁷⁴, אך אינו נחשב כשומע לאותם דינים שצריכים שמיעה, כיוון ששמיעתו היא באמצעים מלאכותיים⁷⁵,

חרש קטן — יש מי שכתב, שאין לגביו

סי' עב-עג; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' לג; טהרת הבית ח"ב סי' יג, במשמרת הטהרה אות ח; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' מו. [75] שו"ת אגרות משה, שם; שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט. וראה בס' וזאת הברכה, חלק שו"ת סי' טו. [76] שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' ד אות ל. [77] ראה שו"ת יביע אומר ח"ז חאו"ח סי' יח; שם חאבהע"ז סי' יז; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' מא. [78] שו"ת ציץ אליעזר ח"ח סי' יא — בכל המצוות פרט לתקיעת שופר; שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' רעז אות א — בברכת אירוסין; שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' קמט — בקריאת התורה. [79] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' מא. וראה הגרא"ה קוק, אורח משפט, הל' ברכות סי' מח. [80] ראה י. ברמה, תחומין, כד, תשס"ד, עמ' 173 ואילך. נימוקו — השתל הקובליארי שונה ממכשיר שמיעה בדרך פעולה, שכן אין הוא ממיר אנרגיה חשמלית לאנרגיית קול ואין בו מעבר פאזות, ולפיכך הוא מחקה את השמיעה הרגילה, בעוד שמכשיר

ובשו"ת מנחת שלמה סי' לד, שדחו דבריו, כי בזמנינו וודאי דעת עצמו היא, ולא דעת מלמדו. [71] שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תשע. [72] שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' לח; שו"ת צמח צדק הישן, סי' עז; שו"ת צמח צדק החדש חאבהע"ז סי' לה; שו"ת רבי אליהו גוטמאכר חאו"ח סי' יד; שו"ת מהר"ם שיק חאבהע"ז סי' עט; שו"ת צור יעקב סוסי' טו; שו"ת דברי מלכיאל ח"ו סי' לה; שו"ת זכר שמחה סי' ט; שו"ת שער הזקנים ח"ב סי' קלה; פרמ"ג פתיחה כוללת ח"ב אות ג; שו"ת הלכה למשה סי' רסב; שו"ת נאות דשא סי' קלב; שו"ת משפטי עזריאל ח"ב חאבהע"ז סי' פט; הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בספר הלכות נידה להר" ש. איידר, ח"א, עמ' כה, אות כה, ושו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' יז אות כה; שו"ת דבר יהושע ח"ג חאבהע"ז סי' לו. [73] שו"ת מנחת שלמה סי' לד. וראה עוד בנידון בס' תורת הרפואה, עמ' 802 ואילך; א. אנצ'לוביץ, תחומין, כא, תשס"א, עמ' 141 ואילך. [74] שו"ת דברי חיים חאבהע"ז ח"ב

ויש מי שכתב שאף בדיעבד לא מועיל⁹⁰.
חרש פסול מלהטיל ציצית בבגד⁹¹.

תפילין — חרש פטור מהנחת תפילין, אבל אם רוצה להניחן אין מוחים בידו⁹². אך יש מי שכתב, שאין ליתן לחרש תפילין, כי בוודאי לא ידע להיזהר בקדושתן⁹³. ואם חרש זה למד בבית ספר לחרשים, והוא מבין דבר, חייבים לקנות לו תפילין, ולהשיגח שיניח אותם, כי קרוב לוודאי שמחוייב הוא בהנחת תפילין⁹⁴.

ברכות — בברכת הנותן לשכוי בינה, יש אומרים שחרש לא יברך, כיוון שאינו יכול לשמוע, והדבר חסר בגופו⁹⁵, ויש אומרים שיכול לברך ברכה זו, כיוון שהיא ניתקנה על סדר העולם, ואין שמיעת האוזן מוזכרת בברכה זו⁹⁶.

בעניין קיום מצוות שיש חיוב ברכה עליהם, כגון שחיטה, טבילת כלים, עשיית מעקה לגג, קביעת מזוזה או מילת בנו, יש מי שהסתפק אם צריכים לכתחילה לקיימם

חיוב לחינוך, כיוון שלא יבוא לעולם לכלל חיוב⁸¹; ויש מי שסוברים, שכיוון שיש לחרש דעה קלושה, יש חיוב לחנכו⁸².

חרש בן-נח — גם בן נח חרש, שאינו שומע ואינו מדבר, פטור מכל החיובים ומכל העונשים⁸³, ואפילו נראה שהוא חריף וממולח⁸⁴.

חיובים כלפי החרש — בדרך כלל החרש הוא כישראל גמור ביחס לחיובים של אחרים כלפיו⁸⁵.

בענייני אורח חיים

נטילת ידיים — חרש כשר ליטול ידיים לחולין או לתרומה⁸⁶.

ציצית — חרש פסול בטוויית ציצית⁸⁷, ולכתחילה לא יטווה אפילו אם גדול עומד על גביו; ואם אי אפשר בעניין אחר, מותר אף על ידי חרש, אלא שלכתחילה צריך להחמיר⁸⁸. יש מי שכתב, שאם ישראל עומד על גביו ומלמדו לעשות — כשר⁸⁹,

ולא מיחו בהם חכמים. וראה בנשמת אברהם חאו"ח סי' לח סק"ח, בשם הגרש"ז אויערבאך, והגר"י נויבירט. [93] ערוה"ש או"ח לו ד. [94] שו"ת בית שלמה חאו"ח סי' צה; שו"ת שבט סופר חאבהע"ז סי' כא, בשם אביו הכתב סופר; שו"ת מהר"י שטייף סי' רלט; שו"ת ציץ אליעזר חט"ז סי' לב אות ב. [95] הגהמ"י תפילה פ"ז, בשם התוס'. [96] מג"א סי' מו סק"ד; רב שו"ע או"ח מו ז; דרך החיים סי' ד; בן איש חי, שנה א, פר' וישב ס"ד; מ"ב סי' מו סק"ה. ומביא במ"ב שם, בשם החיי אדם, שהחרש ימתין עד שיאור היום. וראה עוד בפמ"ג, חי' רעק"א, ויד אפרים או"ח סי' מו. וראה בילקוט יוסף להגר"ע יוסף הל' ברכות השחר ס"ח.

שמייעה יוצר קולות חדשים, וי"ל. [81] מנ"ח מ' ה אות ב. [82] פרמ"ג פתיחה כוללת ח"ב אות ט; ערוך לנר יבמות ק"ג א ד"ה גזירה. [83] רמב"ם מלכים י ב. [84] שו"ת מנחת שלמה סי' לד. [85] שו"ת מהר"ל סי' קצו. [86] ידים א ה; רמב"ם ברכות ו יג; טושו"ע או"ח קנט יא. [87] ביאור"ל סי' יא ס"ב ד"ה טוואן. [88] מ"ב סי' תס סק"ג, ובביאור"ל סי' יא ס"ב ד"ה טוואן, בשם אחרונים. [89] ערוה"ש או"ח יא ו. [90] שו"ת משכנות יעקב חאו"ח סי' כא. [91] ערוה"ש או"ח לו ז. [92] מ"ב סי' לו סק"ב; כף החיים סי' לח סק"ג; א"ר שם סק"א. וראה בכף החיים שם, בשם הכנה"ג, שבקושטנינה היו כמה מהם שהניחו תפילין,

על ידי אחרים דווקא ולא על ידי חרש, הפסוקים שקראו לחרש¹⁰². מפני שאינו יכול לברך עליהם⁹⁷.

כהן — יש מי שמשמע מדבריו, שאין מצווה לקדשו ולכבדו¹⁰³; ויש מי שסובר, שמצווה לכבדו ככל כהן¹⁰⁴.

שבת — יש מי שהסתפק אם מחללים את השבת על חרש¹⁰⁵, וכבר דחו דבריו¹⁰⁶ והכריעו שמחללים את השבת להצלת חרש¹⁰⁷.

מי שהחשיך לו בדרך בערב שבת, והיו אצלו מעות, מותר לו לתיתם לחרש, רק אם אין עמו בהמה ושוטה¹⁰⁸.

השולח עירובו ביד חרש להוליכו לסוף אלפים אמה, אינו עירוב, שאין בו כוח לקנות שביתה¹⁰⁹. ואם עומד ורואהו, מחלוקת הראשונים אם מועיל העירוב¹¹⁰.

פסח — חרש פסול ללישה, אפיה ועריכה של מצה לפסח, כיוון שהיא צריכה שימור לשם מצה¹¹¹; ואם גדול עומד על גביו — יש מי שסובר, שהדבר מועיל¹¹²; ויש אומרים, שאין הדבר מועיל¹¹³.

יומא פה ב; דעת תורה להמהרש"ם, או"ח שכח ב; שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' סט אות ג. [107] הפוסקים בהערה קודמת, וכן שו"ת קול גדול סי' נ; אמרי בינה חאו"ח הל' שבת סי' ט; מנ"ח מ' לב, מוסף השבת סי' לט. [108] שבת קנ"ג א; רמב"ם שבת כ"ז, וראה במ"מ שם; טושו"ע או"ח רס"ו ד-ה. [109] עירובין לא ב; רמב"ם עירובין ו' כב; טושו"ע או"ח תט ח. [110] ראה תוס' שם ד"ה כאן; מג"א שם סקט"ו. [111] טושו"ע או"ח תט א; מג"א ריש סי' תט. [112] שו"ת רשב"א ח"א סי' כו, וסי' תקצ"ג, בדעת רבנו יונה, ובדעת התוס'. [113] שו"ת

כאשר החרש מתפלל או מברך, ישתדל להוציא מילים מפיו כפי יכולתו, ורק במקרה שאינו יכול לדבר כלל, יתפלל על ידי עשיית סימנים בידיו, וזה עדיף מאשר יחשוב רק בלבו⁹⁸.

מנין וזימון — בכל דבר שבקדושה שצריך עשרה, כגון קדיש, קדושה וברכו, אין החרש מצטרף למניין⁹⁹. וכן אין החרש מצטרף לזימון, בין לשלושה ובין לעשרה¹⁰⁰. אבל חרש ששומע בעזרת מכשיר שמיעה ונמצא בבית הכנסת, הרי הוא נגדר אחרי הציבור, ועונה אמן על כל הברכות, וגם מצטרף למניין¹⁰¹.

עליה לתורה — לכתחילה עדיף שלא להעלות חרש לתורה, אבל כאשר הדבר מוכרח, כגון בבר-מצווה שלו, או כשנעשה חתן, יעלוהו לתורה בהוספות, כך שיהיו לפחות שבעה קרואים פיקחים, וכן אין להעלותו למפטיר. ואם הוא כהן או לוי יעלוהו אחרון אחרי שבעה קרואים. אחרי עליית החרש יקראו לקורא הבא שוב את

[97] מעדני ארץ, תרומות פ"ד ה"ד אות א. [98] שו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות ג. [99] שו"ת מהרי"ל סי' קצ"ו; שו"ע או"ח נה ח. וראה בשו"ת יחזקאל דעת ח"ב סי' ו. [100] מ"ב סי' קצ"ט סק"ח. וראה עוד בערוה"ש או"ח קצ"ד. [101] שו"ת מנחת שלמה, ח"ב סי' ד אות ל. [102] שו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות ו. [103] מג"א סי' רפ"ב סק"ו בקטן, ומשמע שהוא הדין בחרש ושוטה. [104] מנ"ח מ' רסט סק"א. [105] שו"ת הלכות קטנות, ח"ב סי' לו. [106] ביאור"ל סי' שכ"ט ס"ד ד"ה אלא לפי; גליוני השי"ס להר"י ענגיל,

רואים אותו שלא קלקל בשחיטתו¹²¹. ויש מי שהסתפק אם לכתחילה צריך לשחוט אחר דווקא, מפני שהחרש אינו יכול לברך על השחיטה¹²².

אותו ואת בנו — לעניין איסור אותו ואת בנו, אם שחט החרש בינו לבין עצמו את הראשון מותר לשחוט השני אחריו, ולא חל איסור אותו ואת בנו¹²³; ואם אחרים רואים את שחיטתו, אסור לשחוט אחריו¹²⁴.

כיסוי דם — חרש ששחט בינו לבין עצמו, ואין אחרים רואים אותו, פטור מלכסות דם שחיטתו¹²⁵. יש מי שכתב, שהכוונה שאינו רשאי לכסות הדם¹²⁶; ויש מי שכתב, שאין איסור אם יכסה¹²⁷. אבל אם אחרים רואים אותו חייבים הם לכסות את הדם¹²⁸. ומכל מקום אם החרש שחט, אין הוא חייב למסור את כיסוי הדם לאחר כדי שיברך על המצווה כראוי¹²⁹.

אכילת איסור — אסור להאכיל חרש דבר איסור בידים¹³⁰.

חרש שיש לו חמץ ברשותו, איננו עובר על כל יראה ובל ימצא, ואין בית דין מצווים להפרישו¹¹⁴.

יש מי שכתב, שיש איסור מיוחד בהאכלת חמץ בפסח לחרש¹¹⁵, ובעניין זה יש מי שכתב, שאיסור האכלת חמץ בידים לחרש הוא דווקא בפסח¹¹⁶, ויש מי שכתב שהאיסור הוא גם בערב פסח¹¹⁷.

חנוכה — נר חנוכה שהדליקו חרש, לא עשה ולא כלום, אף על פי שהניחה גדול, ואפילו אם אחרים עומדים על גבו¹¹⁸. ואף שלא יוצאים ידי חובת המצווה בהדלקה של חרש, מכל מקום נחשב לנר של מצווה ואסור להשתמש לאורו¹¹⁹. ויש מי שכתב, שאם פיקח עושה חרש שליח להדליק בשבילו, מועילה הדלקת החרש מדין שליחות¹²⁰.

בענייני יורה דעה

שחיטה — חרש לא ישחט לכתחילה, אפילו אם אחרים עומדים על גביו, ואם שחט — שחיטתו כשרה, בתנאי שאחרים

וקטן, עמ' תקנה-ו. [122] הליכות שלמה, פכ"ב ס"ב, על פי מעדני ארץ, תרומות פ"ד ה"ד אות א. [123] חולין פו א; רמב"ם שחיטה יב ד; טושו"ע יו"ד טז ט. [124] חולין שם; רמ"א יו"ד שם. [125] חולין פו א; רמב"ם שחיטה יד י; טושו"ע יו"ד כח יז. [126] ש"ך יו"ד שם, סקכ"ד. [127] שו"ת פנים מאירות ח"א סי' טו. [128] חולין שם, וברש"י ד"ה ואחרים; ש"ך שם סקכ"ג. וראה בש"ך שם, שדן לעניין הברכה. [129] הליכות שלמה, פכ"ב ס"ב, על פי מעדני ארץ, תרומות פ"ד ה"ד אות א. [130] שבת קנג א, ותוס' שם ד"ה מי; מ"מ שבת כ ז, בשם ראשונים; פמ"ג פתיחה כוללת ח"ב אות א;

הרשב"א שם; מ"מ חמץ ומצה ה ט; ביאור הגר"א אר"ח סי' תס. וראה עוד באור שמח, מקוואות, א א; מקראי קודש (פרנק), פסח, ח"ב סי' א. [114] מנ"ח מ' יא אות ג. [115] מנ"ח מ' יט. [116] פרמ"ג אר"ח סי' תמח בא"א סק"ט. [117] פר"ח אר"ח סי' תמח סק"ו. [118] שבת כג א; רמב"ם חנוכה ד ט; טושו"ע אר"ח תרעה ג; מ"ב שם סק"א. [119] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות מב. [120] שו"ת חסד לאברהם, חאו"ח סי' פ. וראה מקראי קודש (פרנק), חנוכה, סי' יא. [121] חולין יב ב; רמב"ם שחיטה ד ה; טושו"ע יו"ד א ה. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, ע' חרש שוטה

צדקה — בית-דין פוסקים צדקה על חרש, היינו שיתן לצדקה מממונו אם היה ראוי¹³⁹.

תרומה — חרש כהן אוכל בתרומה¹⁴⁰, אבל אין חולקים לו תרומה בבית הגרנות, אלא משגרים לו התרומה לביתו¹⁴¹. יש מי שהסתפקו, אם שיגרו את התרומה לחרש אם הוא זוכה בתרומה, ואם המשגר להם תרומה קיים בכך מצות נתינה¹⁴².

כהן חרש, שנשא בת ישראל פיקחת, שאין נישואיו אלא מדרבנן¹⁴³, אינו מאכילה בתרומה¹⁴⁴, ואף בתרומה דרבנן אינה אוכלת¹⁴⁵.

בת ישראל חרשת, שנישאת לכהן פיקח, אינה אוכלת בתרומה¹⁴⁶, ואף בתרומה דרבנן אינה אוכלת¹⁴⁷.

חרשת קטנה או נערה, שהשיאה אביה

נידה — פיקחות בודקות את האשה החרשת ומטבילות אותה, כדי לטהרה לטהרות, ולהתירה לבעלה¹³¹. יש מי שכתב, שחרשת צריכה בדיקה לתרומה מעיקר הדין, אבל לבעלה רק מדרבנן¹³². ואף בימינו, כשהחרשת יודעת ומבינה על ידי שלמדה בבית ספר לחרשים, צריכות פיקחות להשגיח עליה¹³³.

פדיון הבן — חרש שנולד לו בן בכור — יש מי שכתבו, שאינו פודה אותו¹³⁴; יש מי שכתבו, שיכול לפדות את בנו, אבל לא יברך, ויכתבו לו את הנוסח מאי בעית טפי וכו', והוא יכתוב חפץ אני וכו'¹³⁵, ויכתבו לו הנוסח בלשון המובנת לו¹³⁶; ויש מי שכתב, שעדיף שביית דין יפדוהו, כיון שהחרש פטור מן המצוות¹³⁷.

חרש שלא נפדה בזמנו והגדיל, יש מי שנסתפק אם אביו או מאן דהוא חייב לפדותו¹³⁸.

סי' ל; שו"ת מנחם משיב סי' ב; ליקוטי פנחס, סי' שה סקניו, בשם הגר"ל צירלסון. [136] נשמת אברהם חיו"ד סי' שה סק"א, בשם הגרש"ז אויערבאך. [137] שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' קנב. עיי"ש שתלה הדבר במחלוקת הט"ז והש"ך, יו"ד שה י, במקרה שמת האב, אם יכולים בית דין לפדותו, או שיפדה עצמו כשיגדיל. [138] ראה סי' אוצר פדיון הבן, פ"ג הע' לד, ושם פ"ח סי"ג. [139] רמב"ם נחלות יא יא; שו"ע חו"מ רצ טו. [140] רמב"ם תרומות סופ"ב. [141] יבמות צט ב; רמב"ם שם. [142] קצוה"ח סי' רמג סק"ד; נתה"מ שם סק"ח. [143] ראה להלן הע' 167 ואילך. [144] יבמות סז ב; רמב"ם תרומות ח א, ט; טור יו"ד שלא. [145] יבמות קיג א; גיטין נה א; רמב"ם שם. [146] יבמות שם; רמב"ם תרומות ו ד. [147] תוס' רי"ד וריטב"א גיטין שם.

שר"ח מערכת חו"ת כלל קטו, בשם אחרונים. [131] נידה יג ב; רמב"ם איסורי ביאה ח טו, ומשכב ומושב ד ט; טשו"ע יו"ד קצו ח. [132] חזו"א חיו"ד סי' עט אות א. [133] הגר"מ פיינשטיין, הובאו דבריו בספר הלכות נידה להר"ש. איידר ח"א סי' כה (אמנם ראה בשו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות ה, שכתב שאף חרשת שלדינא נחשבת חרשת, יכולה לעשות בדיקה, אם ברור לבעלה שעושה הבדיקות כד"ן, רצ"ע); טהרת הבית ח"ב סי' יג, במשמרת הטהרה ס"ח. וראה לעיל בהע' 68-72, בהגדרת חרש שלמד בבית ספר לחרשים. [134] עיקרי הד"ט יו"ד סי' לג סע' יא; שו"ת שדה הארץ, חיו"ד סי' כב; זכור לאברהם אות פ, בשם סי' פרי האדמה ח"א דקל"ט; ליקוטי פנחס, יו"ד סי' שה סקניו, בשם כמה פוסקים; שו"ת חמדת אפרים, חיו"ד סי' מה. [135] שו"ת שואל ומשיב מהדר"ב ח"א

בחרש שיכול להתרפא¹⁵⁷; ויש אומרים, שהיינו דווקא כשיש לו אומנות¹⁵⁸.

כתיבת סת"ם — חרש פסול לכתחילה בכתיבת ספר תורה, תפילין ומזוזות¹⁵⁹, ולא מועיל גם אם גדול עומד על גביו¹⁶⁰. יש מי שכתב, שאם אחרים עומדים על גביו, והזהירוהו לכתוב לשמה, והפיקח כותב שמות הקדושים בקדושה, אין לפסול מה שכתב, אך יניחו תפילין אלו ללא ברכה¹⁶¹, ויש מי שמכשיר תפילין שכתבם חרש¹⁶².

מילה — חרש פטור מלמול את בנו¹⁶³, ויש מי שנסתפק, אם יכול חרש למול אחרים לכתחילה¹⁶³.

גירות — חרש שבא להתגייר, אין מקבלים אותו, מפני שאינו כשר להתנות עליו, והוא אינו בן דעת, ופטור ממצוות¹⁶⁴, ואם למד בבית ספר לחרשים, יש מי שכתב שמותר לקבלו¹⁶⁵.

בענייני אבן העזר

פריה ורביה — המוליד חרש, קיים בו אביו מצות פריה ורביה¹⁶⁶.

לכהן, שקידושיה מן התורה — יש אומרים, שאוכלת בתרומה, וכן אוכלת חזה ושוק, ככל נשות הכהנים¹⁴⁸; ויש אומרים, שאף בזו גזרו שלא תאכל בתרומה, ואפילו בתרומה דרבנן¹⁴⁹.

בת ישראל פיקחת, שנישאת לכהן חרש, או חרשת שנישאת לכהן פיקח, אף על פי שאינה אוכלת בתרומה, אם יש לה זרע ממנו, אוכלת בשביל בנה¹⁵⁰, ואפילו אם היה הבן חרש¹⁵¹.

בת כהן פיקחת, שנישאה לישראל חרש, אינה אוכלת בתרומה¹⁵².

מעשר עני — אסור לתת לחרש מעשר עני, כיוון שאינו קונה¹⁵³.

נדרים וערכין — החרש אינו נודר ואינו מעריך, מפני שאין בו דעת¹⁵⁴.

חרש נידר ונערך, שאם אמר מישהו עליו דמיו עלי, שמים אותו כעבד הנמכר בשוק, ואם אמר ערכו עלי, נותן לפי ערכו הקצוב בתורה, בהתאם לשנים שלו¹⁵⁵. יש אומרים, שהיינו דווקא חרש בידי שמים¹⁵⁶; יש אומרים, שהיינו דווקא

בתי' ב. וראה בשו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נג. [158] תוס' ב"ק שם בתי' ב; רא"ש ב"ק פ"ח סי' ה; שו"ע חו"מ תכ כה. [159] בכור שור גיטין מה ב; שו"ת אגרות משה, חיר"ד ח"ד סי' מט אות ה. [160] שו"ת כתב סופר חאו"ח סי' ז; שע"ת או"ח סי' לט סק"א; מ"ב שם סק"ח. [161] שו"ת שיבת ציון, סי' ד. [162] פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות ג. [163] מנ"ח מ' ב אות ב. [164] טור יו"ד רסח, בשם בה"ג; תורת הגר אות לז; פסד"ר ח"י עמ' קצג. [165] נחלת צבי, עמ' נח. [166] בי" אבהע"ז סי' א; שו"ת מהרי"ל

[148] מנ"ח מ' רפ אות ד, בדעת רש"י ותוס'. [149] רמב"ם תרומות ו ד; מאירי יבמות קיג א; מנ"ח שם, בדעת הרמב"ם. [150] תוספתא יבמות פ"ט; רמב"ם תרומות ח י. [151] רדב"ז על הרמב"ם תרומות ח יג. [152] יבמות סז ב; רמב"ם תרומות ח ט; טור יו"ד שלא. אך ראה בירושלמי יבמות ז ד, שאוכלת בתרומה. [153] מנ"ח, מ' תעד. [154] ערכין ב א. [155] ערכין ב א; רמב"ם ערכין ו ו. [156] תוס' ערכין שם ד"ה חרש, ותוס' ב"ק פה ב ד"ה חרשו, בשם ר"ת. [157] תוס' ערכין שם

קידושין ונישואין — חרש שנשא פיקחת, או פיקח שנשא חרשת, או חרש שנשא חרשת, אין קידושיהם קידושין גמורים מן התורה, אבל חכמים תיקנו להם קידושין ונישואין¹⁶⁷. הטעם שחכמים תיקנו קידושין לחרשת, כדי שלא ינהגו בה מנהג הפקר, ובחרש אם לא היו מתקנים לו קידושין לא יגיע לעולם לכלל נישואין, ויבטל מפריה ורבייה¹⁶⁸; אבל קטן חרש אין לו נישואין אפילו מדרבנן, שדינו כסתם קטן¹⁶⁹. ולעומת זאת, חרשת קטנה או נערה שהשיאה אביה לפיקח, הרי היא אשת איש גמורה מן התורה¹⁷⁰.

מן התורה, מדין זכיה בדעת אחרת מקנה¹⁷³; ויש הסבורים, שאין קידושי חרש מן התורה, גם בדעת אחרת מקנה¹⁷⁴.

יש מי שכתב, שאם גדול עומד על גבי החרש בעת שהוא מקדש, הרי אלו קידושין גמורים¹⁷⁵, אך דחו דברים אלו בתוקף¹⁷⁶.

חרש שלמד בבית ספר לחרשים והוא מבין דבר — יש הסבורים, שקידושו הם מן התורה¹⁷⁷; ויש הסבורים, שגם בחרשים כאלו אין קידושיהם מן התורה¹⁷⁸.

יש הסבורים, שדווקא קידושי כסף הם תקנת חכמים, אבל אם קידש החרש בביאה, הרי אלו קידושין גמורים¹⁷¹; ויש שכתבו, שאין לסמוך על שיטה זו¹⁷².

יש אומרים, שחרש יכול לקדש על ידי שליח¹⁷⁹, ויש מי שחולק¹⁸⁰.

בסדר קידושי חרש, הוא כונס ברמיזה, היינו שרומזו בידיו בעיניו ובראשו, שרצונו לקדש את האשה העומדת לפניו, עד

יש מהפוסקים הסבורים, שאם פיקח קידש אשה לחרש, הרי קידושין אלו הם

נאות דשא ח"ב סי' קמג; שו"ת שואל ומשיב מהדור"ת ח"ג סי' סח. [174] שו"ת מהרש"ם ח"א סי' רכ; שו"ת הרי"מ מגור חאבהע"ז סי' כג. וראה בשו"ת נוביק חאבהע"ז סי' סג-סד. [175] הנובי"י, הובאו דבריו בבית מאיר אבהע"ז סי' קכא ס"ו. וראה שו"ת משכנות יעקב חאו"ח סי' כא. [176] בית מאיר שם; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' קנ; אור שמח מקוואות א ח אות יב; שו"ת מנחת ברוך סי' ד סוף ענף ב. וראה עוד בחי' ר"ח הלוי יבום ד טו; שערי יושר שער ז פ"ו; חי' ר"ש שקופ ב"מ סי' כ; קובץ שיעורים יבמות אות תשיב. [177] שו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' עב-עג; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ; עזרת נשים עזרה שתיים עשרה שער שלישי. [178] שו"ת מהר"ם שיק חאבהע"ז סי' עט. [179] ט"ז אבהע"ז סי' קכא סק"י; שו"ת צמח צדק החדש סי' קיח. [180] מלאכת חרש ח"ז אות יג.

שם; רמ"א אבהע"ז א ו; מנ"ח מ' א. [167] יבמות קיב ב; רמב"ם אישות ד ט; טוש"ע אבהע"ז מד א; ט"ז שם סק"א. [168] לבוש אבהע"ז סי' מד. [169] שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רג, הובא בב"י אבהע"ז סי' קנה. [170] רש"י גיטין נה א ד"ה שהשיאה; רמב"ם אישות ג יא; טוש"ע אבהע"ז לו א. [171] כן משמע שיטת הירושלמי יבמות יד א. וראה בשיטת ירושלמי זו בב"י אבהע"ז קכא; קרבן נתנאל יבמות פי"ד אות ב, בשם הרשב"א; משל"מ גירושין ב יז; שו"ת שואל ומשיב מהדור"ד ח"א סי' כד; שו"ת מהרש"ם ח"א סי' רכ; תו"ש ויקרא פ"ה אות לח. [172] ב"י שם; מאירי יבמות קיב ב; פ"ח אבהע"ז סי' קכא סקט"ז; שו"ת בית יצחק ח"ב סי' י אות ז; שו"ת תורת חסד חאבהע"ז סי' כג אות ה; שו"ת נאות דשא ח"א סי' קלב. וראה עוד באוצה"פ סי' מד סק"ב אות ג. [173] שו"ת

שמתרצית ל¹⁸¹, או שכותב בכתב ידו 'הרי את מקודשת לי בכסף זה'¹⁸². יש מי שכתב, שכתובה עדיפה על רמיזה¹⁸³; ויש מי שכתב, שרמיזה עדיפה על כתיבה¹⁸⁴; ואם קשה להבין היטב את רמזותו, טוב לעשות שניהם, היינו גם כתיבה וגם רמיזה¹⁸⁵. ונוהגים שהולך עמו לחופה מי שהוא רגיל עמו ומכיר ברמיזותיו, ומראה לו ברמיזה עניין הקידושין, והחרש מושיט הטבעת לאשה ומקדשה¹⁸⁶, ודרך זו של רמיזה נכונה גם ביחס לחרש שלמד בבית ספר לחרשים, כדי שלא לחלק בין החרשים¹⁸⁷.

החרש יכול לקדש אשה בשטר, על ידי שירמוז לאחרים לכתוב עבורו, או שכותב בעצמו, כשגדול עומד על גביו¹⁸⁸.

הברכות, מכיוון שהמקדש אינו שומע¹⁸⁹; יש הסבורים שלא יברך, מכיוון שעיקר הברכות להוציא את החתן, והוא פטור¹⁹⁰; ויש הסבורים שפשוט שיברך, מכיוון שאף האשה שייכת בברכה זו, והיא פיקחת, או שגם ברכת האירוסין נתקנה על הנועדים¹⁹¹. ואם חרש נשא חרשת — יש הסבורים שאין מברכים, מכיוון שאין כאן אף אחד מהחייבים ששומע¹⁹², ויש הסבורים, שבכל מקרה מברכים, מכיוון שהברכה היא ברכת השבח וההודאה, ונתקנה לכל הנועדים¹⁹³. חרש שמשתמש במכשיר שמיעה, לכל הדעות יכולים לברך ברכת אירוסין¹⁹⁴. ולעניין טעימת היין, יש מי שכתב שייטעום מסדר הקידושין, ולא החתן והכלה כנהוג בנישואין רגילים, כי הם אינם בני מצוות¹⁹⁵.

בעניין ברכת אירוסין, אם חרש נשא פיקחת — יש מי שהסתפק אם יברכו

ברכת חתנים יש לברך גם בנישואי חרש וחרשת¹⁹⁶. והטעם, שברכות אלו לא

[181] יבמות קיב ב; גיטין עא א; רמב"ם גירושין ב יז; שו"ת פני יצחק ח"א סי' יג. וראה בשו"ת צמח צדק חאבהע"ז סי' עז, הובא בפת"ש אבהע"ז סי' מד סק"א. [182] ב"ש סי' קכא סק"ט; מלאכת חרש ח"ב אות ט. [183] מלאכת חרש ח"ז סי"ב הע' יב. [184] שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' פז. [185] שו"ת אגרות משה שם. [186] שו"ת צמח צדק שם; שו"ת פני יצחק שם; שו"ת יביע אומר, ח"ז חאבהע"ז סוסי"ז. וראה עוד במלאכת חרש ח"ז. [187] שו"ת צמח צדק שם; שולחן העור סי' ח סק"ח. וראה עוד בשו"ת בית מרדכי סי' סה, מה שהעיר על תעודת הנישואין הממשלתית בישראל ביחס לקידושי חרש. [188] מלאכת חרש ח"ב אות' ז, ט. [189] שו"ת נובי"ת חאבהע"ז סי' א. [190] דברי חזקיהו ח"ב חח"מ עמ' כה; שו"ת דבר משה מהדו"ת סי' קט. [191] שו"ת בית שלמה חאבהע"ז סי' פא; תבואות שור יו"ד סי' א סק"ט; שו"ת נטע שורק חאבהע"ז סי' יב;

שו"ת מהר"ש ענגיל ח"ב סי' כח; מלאכת חרש ח"ז סי"ד. [192] שו"ת נובי"ת חאבהע"ז סי' א; שו"ת רב פעלים, ח"ד חאבהע"ז סי' ה; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' פז; שו"ת יביע אומר, ח"ז חאבהע"ז סי' יז. [193] הגה' רעק"א יו"ד סי' א בט"ז סק"ז; תבואות שור יו"ד סי' א סק"ט; טיב קידושין אבהע"ז סי' מד סק"ב; דברי יששכר חאבהע"ז סי' קמד; מלאכת חרש שם. וראה עוד בשולחן העור סי' ח סק"ט. ובשיטת רעק"א, שבהגה' יו"ד כתב שיש לברך, ובהג' לאבהע"ז ריש סי' לד כתב שלא יברך — לדעת האגרות משה שם, עיקר שיטתו כבאבהע"ז, ולדעת אוצה"פ סי' מד סק"א הע' א העיקר כביו"ד. ולענין חרש שלמד בבית ספר לחרשים, ראה בשו"ת לבושי מרדכי ח"ב סי' מה; נשמת אברהם חאבהע"ז סי' לד סק"א. [194] שו"ת שבט הלוי, ח"ח סי' רעז אות א. [195] מלאכת חרש ח"ז סט"ו. וראה בנשמת אברהם חאבהע"ז סי' לד סוסק"א. [196] שו"ת נטע שורק סי' יב;

נתקנו לחתן לברך, אלא על כל המסובים.

חרש שנשא פיקחת, ובא פיקח אחר וקידשה, מקודשת לשניהם קידושין גמורים, ואסורה לשניהם¹⁹⁷. נתן לה הפיקח גט – יש סבורים, שמותרת לבעלה החרש¹⁹⁸, ובשיטה זו יש מי שסבור, שצריך החרש לקדשה שנית¹⁹⁹; יש הסבורים, שאינו צריך לקדשה שנית²⁰⁰; ויש מי שסבור, שאסורה לחרש לעולם²⁰¹. נתן לה החרש גט לאחר שקידשה הפיקח, מתורת לפיקח²⁰².

כתובת אשת חרש – חרש שנשא פיקחת, אין לה עליו מזונות, ולא כתובה²⁰³, ואף אם כתב החרש כתובה מעצמו, אין הקנאתו כלום, לפי שאינו בר-דעת²⁰⁴. ומכל מקום אם בית דין הם שהשיאוהו, וכתבו לה כתובה על נכסיו, נוטלת כל מה שכתבו לה בית דין²⁰⁵. ויש

לבית דין לכתוב נוסח כתובה המיוחד לחרש²⁰⁶, ואם כתב בנוסח הרגיל הרי זה כחרס בעלמא, ואין בה שום מועיל²⁰⁷.

חרשת שנישאת לפיקח, לא תיקנו לה כתובה, וכן אין לה מזונות, ולא תנאי מתנאי הכתובה, אבל אם כתב לה כתובה מעצמו, כתובתה קיימת²⁰⁸.

ירושה – בעל חרש שנשא אשה פיקחת – יש אומרים, שהוא יורש אותה²⁰⁹; ויש אומרים, שאין הוא יורש אותה²¹⁰.

איש פיקח שנשא אשה חרשת – יש אומרים, שהוא יורש אותה²¹¹; ויש אומרים, שאין הוא יורש אותה, ואפילו אם היתה חרשת בשעת הקידושין ונתפקחה אחר כך, אינו יורשה²¹².

שו"ת חיי עולם נטע סי' סא; שו"ת לבושי מרדכי ח"ב סי' מה; מלאכת חרש ח"ה אות מו; דברי חזקיהו ח"ב חח"מ עמ' כה; שולחן העור סי' ח סע' ד כלל א; שו"ת מנחת יצחק ח"א סוסי' קלא; שו"ת הר צבי חא"ח סי' מד; שו"ת אגרות משה ח"א אבהע"ז סי' פז; שו"ת יביע אומר, ח"ז אבהע"ז סי' יז; הרב ס. אדלר, שבילין גליון יח-יט, עמ' לא. [197] ירושלמי יבמות יד א; רמב"ם אישות ד ט; סמ"ג עשין מח; טוש"ע אבהע"ז מד א. [198] רמב"ם שם; סמ"ג עשין מח; טוש"ע שם ובנו"כ. [199] שו"ת רדב"ז סוסי' לט. [200] יד המלך על הרמב"ם שם; חו"א נשים סי' קכט. [201] הראב"ד בהשגות שם. [202] ט"ז אבהע"ז סי' מד סק"ב. וראה באוצה"פ סי' מד סק"ד אות ד, ובאנציקלופדיה תלמודית כרך יז ע' חרש עמ' תקה, בדיני פיקח שנשא חרשת, ובא פיקח אחר וקידשה. [203] ירושלמי כתובות א ב; יבמות קיג א; רמב"ם אישות יא ו; טוש"ע אבהע"ז סז י. וראה

פרטי דינים בכתובת חרש באוצה"פ סי' סז סקי"ז-סקכ"ה. [204] מאירי וריטב"א יבמות קיג א. [205] רמב"ם וטוש"ע שם. [206] ראה בנחלת שבעה מהדו"ב לט ב; פת"ש אבהע"ז סי' קכא סק"ז; שו"ת אבני נזר חאבהע"ז סי' קמו; גינת וורדים אבהע"ז כלל א סי' יג-טו; שו"ת שבט בנימין סי' ריט, וסי' רכג – בנוסחי הכתובה של בית דין. וראה עוד בשו"ת צמח צדק סי' סח; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' פז; פסקי דין רבניים, כרך ה, עמ' 298 ואילך; שם, כרך ח, עמ' סה. וראה באריכות בנוסחי כתובת חרש באוצה"פ סי' סז סי'. [207] שו"ת ישכיל עבדי ח"ז אבהע"ז סי' יז. [208] יבמות קיג א; רמב"ם אישות יא ד; טוש"ע אבהע"ז סז ח. [209] ירושלמי כתובות א ב; רמב"ם אישות כב ד, ונחלות א ח; טוש"ע אבהע"ז צ ג. [210] ראב"ד אישות כד ד. [211] ח"מ אבהע"ז סי' צ סקי"א; ב"ש שם סקי"ז. [212] ירושלמי כתובות א ב; רמב"ם אישות כב ד ונחלות א ט;

חרש שנשא פיקחת ומתה — יש אומרים, שהוא יורש אותה²¹⁹; ויש מי שסבור, שאינו יורשה²²⁰.

חרשת שנישאת לפיקח ומתה, אינו יורשה, ואפילו נתפקחה לאחר שנישאת²²¹.

כהן פיקח שנשא חרשת, אינו מיטמא לה²²².

אשת איש של חרש וחרשת אשת איש — חרש שבא על אשת איש, יש מי שנסתפק אם הוולד ממזר, מפני שאין להם קידושין כלל, ודומים בזה לעכו"ם ועבד, או שבעצם בן מצוות הוא, אלא שאין לו דעת לקנות²²³, ויש שכתבו שבוודאי עושה ממזר²²⁴.

חרש שגירש את אשתו, והלכה ונישאה לחרש אחר, אסורה לחזור לבעלה החרש הראשון, כי מחזיר גרושתו שייך גם בתקנת חכמים בנישואי חרש²²⁵; ואם היתה נשואה לפיקח ונתגרשה, ונישאה לחרש ונתגרשה — יש אומרים, שיכולה

חיובי חרש לאשתו וילדיו — חרש שנשא פיקחת, אין לה עליו כלום מכל שאר חיובי הבעל לאשתו, כגון שאר, כסות ועונה, וכן מזונותיה, ופדיונה אם נשבת²¹³.

חרש שנשא פיקחת, אין מעשי ידיה שייכים לבעל החרש, כיוון שאינו חייב במזונותיה²¹⁴. ואף אם כתבו בית דין בכתובתה, שהוא חייב לתת לה מזונות, אינה חייבת לעשות לו מלאכות שאשה עושה לבעלה, אלא אם כן כתבו במפורש, שמעשי ידיה שייכים לו²¹⁵.

יש מי שכתב, שמתוקף תקנת חכמים אין בחרש חיוב מזונות גם עד גיל שש שנים, ואין חיוב זה אלא מדין צדקה²¹⁶; ויש מי שכתב, שהחיוב נשאר כתקנת חכמים גם בחרש²¹⁷.

יש מי שכתבו, שעל חרש לא חל כלל חרם דרבנו גרשום שלא לשאת אשה על אשתו, ושלא לגרש את אשתו בעל-כורחה, ואף אם כתבו חיובים אלו בכתובה, אין זה מחייב²¹⁸.

אישות שם, ובאור שמח אישות יא ז. [221] ירושלמי כתובות א ב; רמב"ם אישות כב ד, ונחלות א ט; טושו"ע אבהע"ז צ ג. וראה בחלקת מחוקק שם סק"א; ב"ש שם סק"ז; אור שמח אישות שם — בדין נתייחד עמה. [222] מנ"ח מ' רסד. [223] פרמ"ג בפתחה כוללת ח"ב אות ז. בהגה' רעק"א אבהע"ז סי' ד סי"ט, ציין לפרמ"ג זה. [224] אמרי בינה חאו"ח הל' שבת סי' ט; שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' מג-מד. [225] ירושלמי יבמות יד א; רמב"ם גירושין יא טו; טושו"ע אבהע"ז י ב. אמנם ביש"ש יבמות פי"ד סי' ב פסק, שמתרת לחזור לבעלה החרש הראשון, עיי"ש.

טושו"ע אבהע"ז צ ג. [213] מנ"ח מ' מו. וראה אנציקלופדיה תלמודית כרך יז ע' חרש עמ' תקכא. [214] הפלאה סי' צ; אור שמח אישות יא ז. [215] הגרי"ש אלישיב, פסקי דין רבניים, כרך ה, עמ' 298 ואילך. [216] הגרי"ש אלישיב, פסקי דין רבניים, כרך ה, עמ' 298 ואילך (נדפס בשו"ת קובץ תשובות סי' קסח, והובאו דבריו גם בשו"ת חוות בנימין, ח"ב סי' מג). [217] הגר"א גולדשמידט, והגר"ש ישראל, פסקי דין רבניים שם; הגר"ש ישראל, בספרו חוות בנימין, שם. [218] פסד"ר ח"ח עמ' סה. [219] רמב"ם אישות כב ד, ונחלות א ח; טושו"ע אבהע"ז צ ג. [220] הראב"ד בהשגות שם. וראה בבני אהובה

לחזור לבעלה הראשון²²⁶; ויש אוסרים²²⁷.
 הבא על אשת חרש, או על חרשת אשת
 פיקת, הרי זה פטור, כי הקידושין הם רק
 מדרבנן, ואם בא עליה במזיד מכים אותו
 מכת מרדות²²⁸.

חרש שנשא פיקחת, או פיקח שנשא
 חרשת, גם עליהם גזר רבנו גרשום שלא
 ישא אשה על אשתו²³⁵.

גיטין — חרש שנשא פיקחת, אם רצה
 להוציא מוציא, ומגרשה בגט על ידי
 רמיזה²³⁶, היינו כשנותן הגט לידה רומז
 לה בידיו או בראשו²³⁷. וכתבת הגט גם
 היא נעשית ברמיזה, היינו שהחרש רומז
 לסופר, והוא כותב²³⁸. יש אומרים,
 שבגירושין צריך דווקא רמיזה²³⁹, ויש
 אומרים שמועיל גם בקפיצה, אלא שרמיזה
 עדיפה²⁴⁰. יש הסבורים, שאם כתב בכתב
 ידו, שיכתבו גט לאשתו — מועיל,
 שכתובה עדיפה מרמיזה²⁴¹, ויש חולקים
 שלא מועילה כתיבה, כי אין כאן ציווי
 לסופר שיכתוב²⁴².

חרש שנשא פיקחת וזנתה — יש
 סוברים, שאסורה לבעל ולבועל, והטעם
 שתיקנו חכמים כעין דאורייתא²²⁹; ויש
 סבורים, שלא קנסו חכמים לאוסרה על
 בעלה²³⁰.

חרשת אשת איש שזנתה, דינה כקטנה
 וכאנוס, ואינה אסורה על בעלה²³¹.

אשת חרש, או חרשת אשת איש,
 שזנתה וילדה — יש מי שאומר, שהולד
 ממזר מדרבנן²³²; ויש הסבורים, שאין
 ממזר מנישואי דרבנן²³³.

האשה שהלך בעלה למדינת הים, ובאו
 ואמרו לה מת בעלך ונישאת, ואחר כך בא

שו"ת עין יהודה חאבהע"ז סי' א. וראה עוד
 באוצה"פ סי' א סקס"ג אות ג; פסקי דין רבניים
 כרך ח, עמ' 70. [236] יבמות ק"ב ב; רמב"ם
 גירושין ב יז; טושו"ע אבהע"ז ק"ב ו. וראה
 במאירי יבמות שם; ב"י אבהע"ז שם, משל"מ
 גירושין שם — בשיטת הירושלמי בנידון.
 [237] ירושלמי יבמות יד א; רש"י גיטין נט א
 ד"ה רמיזה. [238] ריטב"א גיטין נט א; ב"ש סי'
 ק"ב סק"ט. [239] ספר העיטור מאמר ז ח"א
 בשם הר"ח; חלקת מחוקק סי' ק"ב סק"ט; ב"ש
 סי' ק"ב סק"ט. [240] ספר העיטור שם; רא"ש
 גיטין נט א סי' יח. [241] מאירי גיטין נט א;
 ב"ח אבהע"ז סוסי' ק"ב, בדעת התוס'; מלאכת
 חרש ח"ב חקירה ב. [242] ב"ח אבהע"ז סי'
 ק"ב; ב"ש סי' ק"ב סק"ט; ט"ז אבהע"ז סי' ק"ב
 סק"י; הגה' רעק"א אבהע"ז סי' ק"ב סק"ד; תורת

[226] רמב"ם שם. [227] ראב"ד בהשגות שם.
 [228] יבמות ק"ג א; רמב"ם איסורי ביאה ג א.
 [229] ב"ש סי' מד סק"ב; בית מאיר שם; עצי
 ארוים שם; שו"ת צמח צדק החדש סי' לה.
 [230] בית הלל, הובא בב"ש שם; תשו' ר"י
 באסאן סי' פ, הובא במשל"מ אישות יא ח; ברכ"י
 אבהע"ז סי' י סק"א. [231] משל"מ אישות יא
 ח; הגה' רעק"א אבהע"ז סי' ק"ב סק"א. אך ראה
 שו"ת מקום שמואל סי' כה, הובא בפת"ש
 אבהע"ז סי' ק"ב סק"ז. [232] שו"ת חיים
 ושלום ח"ב סי' צו. [233] שו"ת אחי וראש סי'
 ט; שו"ת נדיב לב סי' ג. וראה עוד בפרמ"ג פתיחה
 כוללת ח"ב אות ז, ובשו"ת חלקת יואב חאו"ח
 סי' א. [234] ירושלמי יבמות יד א; רמב"ם
 גירושין י ה. [235] שו"ת בית יצחק אבהע"ז
 ח"ב סי' י אות ז; שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' צג;

המקובל בסידור הגט, שהסופר מקנה לבעל את כלי הכתיבה, ואחר כך חוזר הבעל ומקנה לסופר את כלי הכתיבה, כדי שיוכל לכתוב בהם גיטין אחרים. ומנהג זה חל גם בבעל חרש, שהסופר מקנה לחרש את כלי הכתיבה ברמיזה, ולאחר מכן חוזר החרש ונותנם במתנה לסופר²⁴³.

מגורשת גמורה ותהא רשאה ושלטאה בנפשה למהך להתנסבא לכל גבר די תיצבי ואנש לא ימחא בידה מן יומא דנן ולעלם ודן די יהוי לה גט פיטורין ואיגרת שבוקין וספר תירוכין כתקנתא דרבנן והוי היא מותרת לכל אדם כדת משה וישראל

יש מי שכתב, שבנוסח גט חרש צריך לכתוב רק 'הרי את מותרת לכל אדם', אבל שבקית ופטריית וכל הנוסח שהוא פוטרה ממנו לא שייך כלל בגט חרש²⁴⁷.

יש אומרים, שצריך לבדוק את החרש המגרש כבדיקת האילם²⁴⁴; ויש סוברים, שאין החרש צריך בבדיקה, ומוציא ברמיזה²⁴⁵.

יש מי שכתבו, שבזמננו אין משנים את נוסח הגט של חרש²⁴⁸; ויש הנוהגים לתת שני גיטין, הראשון בנוסח הרגיל, והשני בנוסח המיוחד²⁴⁹.

בנוסח הגט של חרש, יש שכתבו בשם הגאונים, שהנוסח הוא שונה מהגט הרגיל כדלקמן²⁴⁶:

בגט חרש לא נהגו לסדר ביטול מודעא, וביטול נדרים ושבועות, כפי שנהוג בגט רגיל²⁵⁰.

ב... בשבת... לירח... שנת... לבריאת העולם למנין שאנו מניין כאן במתא... במותב תלתא כחדא הוינא כד אתא קדמנא פלוני בר פלוני ורמזנא ליה ורמז להוציא פלונית בת פלוני דאינסבא ליה ברמיזא ומדרמז לנא כתבנא ליה גיטא דנא למהוי

יש הסבורים, שחרש צריך לגרש בעצמו דווקא, ואינו יכול לגרש על ידי

ובצפנת פענח מהדרות ד'ו ע"א. [248] תויו"ט, הובאו דבריו בשו"ת צמח צדק סי' סח; שו"ת משיב דבר חאבהע"ז סי' מז; חסד לאברהם מהדרות חאבהע"ז סי' נז. [249] שו"ת דברי חיים ח"ב סי' עט; שו"ת צמח צדק החדש חאבהע"ז סי' קנא; שו"ת נוב"ק חאבהע"ז סי' פד; הסכמת הגאון ר' ראובן מדענאבארג לס' מלאכת חרש; שו"ת ישמח לבב חאבהע"ז סי' כז; שו"ת זקן אהרן ח"ב סי' קכב. וראה עוד בנידון בשו"ת צמח צדק סי' סח; שו"ת שבות יעקב ח"א סי' קפג; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' י; שו"ת נטעי נעמנים סי' לח; שו"ת אפרקסתא דעניא ח"א סי' נד. [250] שו"ת צמח צדק סי' סח, בשם התויו"ט; שו"ת נחלת שבעה מהדר"ב לו ב;

גיטין אבהע"ז סי' קכ סקכ"ד. [243] ס' גנוי חיים דנ"ז ע"ב. וראה בנידון בס' שער המפקד, בקונ' כלי חרש על מים רבים, סק"ד; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' א אות ב. [244] ראה ע' אלם הע' 27 ואילך. [245] ב"י אבהע"ז סי' קכא. [246] ראה ברבנו ירוחם נתיב כד, בשם בעל העיטור, ושכן נמצא בגאונים; קונטרס לגיטין בסו"ס הלכות קטנות ח"ב; מלאכת חרש ח"ג; נחלת שבעה מהדר"ב דף לו-לט; אגרת שבוקין סדר השמיני עמ' קצב-רל; ויאמר יצחק, ח"א רכ"ג ב; שו"ת ישכיל עבדי ח"ו חאבהע"ז סי' פו; אנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, ע' חרש, עמ' תקיא. וראה במקורות אלו שינויים קלים בנוסחי גט זה. [247] שו"ת צפנת פענח ח"א סי' מד,

שליח²⁵¹, וסידור הגט בין חרש לחרשת צריך להיעשות בפני בית דין, וצריכים הדיינים עצמם למסור הגט לאשה, ויאמר לה הדיין "הרי זה גיטך, והתקבלי גיטך זה, שרמזו לנו בעלך פלוני בן פלוני לכותבו ולחותמו וליתנו לך, וכו' תהיי את מגורשת מבעלך פלוני בן פלוני הנזכר, והרי את מותרת לכל אדם"²⁵²; ויש הסבורים, שיכול לגרש על ידי שליח הולכה, ואפילו על ידי שליח קבלה, בפרט במקום עיגון²⁵³, ובוודאי נכון דין זה בחרש שלמד בבית ספר לחרשים, והוא מבין היטב²⁵⁴.

שליחות בגט — חרש אינו כשר להיות שליח הולכה בגט, או שליח קבלה²⁶¹, וכן אינו יכול להיות שליח לקידושין²⁶².

פיקח שנשא חרשת, אם רצה להוציא מוציאה²⁵⁵, ונוסח הגט בחרשת הוא ככל גט אחר, ואין צריך לשנות בו²⁵⁶.

חליצה וייבום — חרש וחרשת פסולים לחליצה בכל מקרה, ואם חלצו — חליצתם פסולה, מפני שצריך קריאה, ואינו יכול לקרוא, או מפני שאין להם דעת כלל²⁶³. יש הסבורים, שחליצה הנעשית בבית דין כשרה גם בחרש, כי בית דין עומדים על גביו, ומורים לו לעשות החליצה כתיקנה²⁶⁴; ויש הסבורים, שחליצת חרש פסולה בכל מקום, ולא

מיאון — קטנה חרשת, שהיא יתומה מאביה, והשיאוה אמה או אחיה, יכולה לצאת במיאון, שלא חילקו חכמים בדבר זה בין חרשת לפיקחת²⁵⁷.

כתיבת גט — חרש פסול לכתיבת גט, אבל אם גדול עומד על גביו, ומזהירו

גיטין פ"ב סי' כה, בדעת הרי"ף; רמב"ם גירושין ג טו"ח; מאירי גיטין שם, בשם יש מפרשים והרמב"ם; טוש"ע אבהע"ז קכג ג, ועיי"ש בביאור הגר"א סק"י. [260] ראה בשיטות הפוסקים באנציקלופדיה תלמודית, כרך ה, ע' גט, עמ' תקפב-ד. [261] גיטין כג א; רמב"ם גירושין ו ו; טוש"ע אבהע"ז קמא לא. [262] רמב"ם אישות ג יז; טוש"ע אבהע"ז לה ו ג; [263] יבמות קד ב, קי ב; רמב"ם יבום ו ג; טוש"ע אבהע"ז קעב יא-יב; רמב"ן יבמות שם; רשב"א חולין יב א. [264] תוס' יבמות קד ב ד"ה והא; תוס' גיטין כב ב ד"ה והא; תוס' חולין יב ב ד"ה מאן; רשב"א חולין שם, בדעת התוס'.

מלאכת חרש ח"ב חקירה ה. [251] מלאכת חרש, ח"א. [252] סי' שער המפקד פ"ז; שו"ת מערכי לב סי' קג. וראה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ו חאבהע"ז סי' פו. [253] שו"ת רידב"ז סי' א; שו"ת בית יצחק חאבהע"ז ח"ב סי' י-יא; שו"ת משיב דבר חאבהע"ז סי' מז; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה סי' כח. [254] שו"ת ישכיל עבדי שם. [255] יבמות קיב ב. [256] שו"ת שבות יעקב ח"א סי' קכג; שו"ת נוביק חאבהע"ז סי' פד; ישועות יעקב אבהע"ז סי' קכא; מלאכת חרש, ח"א סי' מ-מא. [257] שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף רג. [258] גיטין כב ב-כג א; ירושלמי תרומות א א. [259] ר"ן גיטין כג א, ורא"ש

מועיל מה שבית דין עומדים על גביו²⁶⁵. ואם היה חרש מעיקרו, ולמד לדבר בבית ספר לחרשים, אף שדיבורו עילג, יכול לחלוץ²⁶⁶.

שני אחים חרשים, שמת אחד מהם, ונפלה אשתו לייבום לאחיו החרש, יכול לייבמה, אבל אם רצה להוציא בגט – מוציאה²⁷².

חרשת, בין אשת פיקח ובין אשת חרש, שנפלה לייבום, בין לפני אח חרש ובין לפני אח פיקח – מתייבמת, ואם רצה היבם לגרשה בגט לאחר הייבום, הרי זה מגרש²⁷³.

אשת חרש או חרשת לא מתייבמת במקום שהיא אסורה על היבם איסור ערוה, כגון שהיבם נשוי לאחותה, וזוהי דינה ככל אשה, ואין עליה זיקת ייבום כלל, ומותרת לשוק²⁷⁴.

אונס ומפתה חרשת – יש הסבורים, שאין לה קנס, ואין לה בושת ופגם; ויש הסבורים, שיש לה קנס, ויש לה בושת ופגם²⁷⁵.

יש הסבורים, שכיוון שחרש אינו יכול לחלוץ, מותר לו לייבם אף בזמן הזה, שלא אמרו שעכשיו מצות חליצה קודמת אלא כשאפשר בחליצה, אבל אם אי אפשר בחליצה, מצות ייבום במקומה עומדת²⁶⁷.

חרש שנשא פיקחת, ונפלה לייבום לפני אחיו הפיקח, הרי היא כשאר כל היבמות, אם רצה חולץ, ואם רצה מייבם²⁶⁸.

שני אחים, אחד חרש ואחד פיקח, ומת הפיקח בלא בנים, ונפלה אשתו לייבום לאחיו החרש, כונס אותה לאשה, ואם בא עליה – קנאה ופטר את צרתה, כדין כל ייבום, והרי היא אשת איש גמורה²⁶⁹, ואין החרש יכול להוציא לעולם את יבימתו, שבעילתו עושה אותה אשת איש גמורה, ואין גיטו יכול להפקיעה²⁷⁰. ויש מי שכתב, שאף אם היבם החרש שומע קול

[272] יבמות, רמב"ם וטושו"ע שם. וראה בב"ש אבהע"ז סי' קעב סק"ד; משל"מ גירושין ב יז; ערוך לנר יבמות קיב ב; שו"ת שואל ומשיב מהדו"ד ח"א סי' כד – בשיטת הירושלמי בנידון. [273] יבמות קיב ב; רמב"ם יבום ו ו; טושו"ע אבהע"ז קעב יא. [274] יבמות קיב ב; רמב"ם יבום ז טז-יז; טושו"ע אבהע"ז קעה י-יד. [275] תוספתא כתובות פ"ג; כתובות לו א; רמב"ם וראב"ד נערה בתולה א ט, ובכס"מ שם; טור אבהע"ז קעו. וראה במל"מ אישות יא ח, דעות הפוסקים בשני הכיוונים. ראה ברמב"ם נערה בתולה ב יא, שכלל חרשת בין הנערות שיש להן צער באונס, אבל אין להן בושת ופגם, וראה במנחת חינוך מ' סא, שהקשה למה אין לה

[265] רמב"ן יבמות שם סוד"ה והא; רשב"א חולין שם, בשם רבנו יונה; ריטב"א ור"ן גיטין כב ב; קרית ספר, יבום פ"ד. וראה עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך טו, ע' חליצה, עמ' תרל-תרלג. [266] שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ; שו"ת דבר יהושע ח"ג אבהע"ז סי' לז; שו"ת בנין אב, ח"ג סי' נח. [267] ראה שו"ת שב יעקב, אבהע"ז סי' לו; שו"ת שבות יעקב, ח"א סי' קכו, וח"ג סי' קלה; שו"ת כנסת יחזקאל סי' סח. [268] יבמות קיב ב; רמב"ם יבום ו ז; טושו"ע אבהע"ז קעב יגטו. [269] ירושלמי יבמות ו א; רמב"ם יבום ו ג; טושו"ע אבהע"ז קעב יב. [270] יבמות קיב ב; רמב"ם וטושו"ע שם. [271] שו"ת נפש חיה, אבהע"ז סי' נב.

ענייני חושן משפט

הסבורים, שחרש מוכר וקונה מטלטלין ברמיזה, היינו בידינו, בראשו ובעינו, אבל לא בקפיצה, היינו בעקימת שפתים ובקפיצת פה²⁸²; ויש הסבורים, שחרש קונה ומוכר אף בקפיצת הפה²⁸³. מכירתו וקנינו של חרש מועילים רק לאחר בדיקתו²⁸⁴.

עדות — חרש פסול לעדות²⁷⁶, ואף אינו יכול להעיד בעדות אשה, אף על פי שהיא עגונה, לא על ידי הרכנה, ולא על ידי כתיבה²⁷⁷.

שבועה — אין נשבעים על טענת חרש²⁷⁸.

יש הסבורים, שחרש קונה ומקנה רק במטלטלין ולא בקרקע, ואף במטלטלין לא יתקיימו מעשיו, עד שבודקים אותו בדיקות רבות, ומתיישבים בדבר²⁸⁵; ויש הסבורים, שאף בקרקע מקחו וממכרו ממכר²⁸⁶.

טוען ונטען — אין נזקקים לחרש לכל טענה, לא לטענתו על אחרים, ולא לטענת אחרים עליו²⁷⁹.

במתנה, יש סבורים שחרש זוכה לעצמו, כשדעת אחרת מקנה אותו, אבל אינו זוכה לאחרים²⁸⁷; ויש אומרים, שאין זוכה אף לעצמו²⁸⁸.

מציאה — מציאת חרש היא שלו, ויש בה גזל מפני דרכי שלום, אבל אם עבר אחר וגולה מידו, אינה יוצאה בדיינים, ואם כפר בה ונשבע, אינו חייב חומש²⁸⁰.

זכיה — מחלוקת הפוסקים אם זכין לחרש — יש אומרים, שאם מזכה לו על ידי גדול בן דעת — זכה²⁸⁹; ויש

מקח וממכר — חרש שאינו מדבר ואינו שומע, מן התורה אין מקחו מקח, ואין ממכרו ממכר, אבל חכמים תיקנו שיהא נושא ונותן ומעשיו קיימים²⁸¹. יש

בגיטין שם. [284] רמב"ם שם; טוש"ע שם. [285] רש"י גיטין נט א ד"ה קמ"ל; רמב"ם שם; סמ"ג עשין פב; טוש"ע שם. [286] הרשב"ד בהשגות שם; מאירי גיטין נט א. [287] רמב"ם זכיה ד ו-ז; טוש"ע חו"מ רמג יז. וראה במנ"ח מ' פד, שהסתפק בשדה של חרש, שניתן לו בירושה או במתנה, שהוא שלו לשיטות אלו, האם פירות השדה הם הפקר בשביעית, כי הוא אפקעתא דמלכא, או שאין הם הפקר, וחייבים בתרומות ומעשרות, כי החרש פטור מהמצוות. וראה עוד בקצוה"ח סי' רמג סק"ד. [288] רשב"א קידושין ח א, ובמחנה אפרים שלוחין סי' כד בדעתו; שו"ת רידב"ז סי' א. וראה בשו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' א אות א, בעניין הקנאת אתרוג לחרש, אם דינו כקטן או עדיפא מיניה, עיי"ש. [289] טור חו"מ סי' רמג, ובב"י שם; מ"מ זכיה

בושת. [276] תוספתא שבועות ג ו; ב"ב קכח א; רמב"ם עדות ט א,יא; טוש"ע חו"מ לה יא. וראה בפרישה שם סי"ג, ובביאור הגר"א שם סקכ"א. [277] פת"ש אבה"ע"ז סי' יז סקנ"ה, בשם הרא"ש; ערוה"ש אבה"ע"ז יז עד. [278] שבועות לח ב; רמב"ם טוען ונטען ה ט; טוש"ע חו"מ צו א. וראה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יז ערך חרש שוטה וקטן, עמ' תקמג-ד. [279] רמב"ם טוען ונטען ה יב; טוש"ע חו"מ צו ה. [280] גיטין נט ב; שם סא א; רמב"ם גולה יז יב; טוש"ע חו"מ רע א. וראה עוד בקצוה"ח סי' רמג סק"ה. [281] רמב"ם מכירה כט א, על פי גיטין נט א. [282] רמב"ם מכירה כט ב; טוש"ע חו"מ רלה יז. [283] העיטור מאמר ז ח"א, בדעת הרי"ף והר"ח; רא"ש גיטין נט א, בדעת הרי"ף. וראה הסוגיא

הסבורים, שאין מזכים לחרש, כיוון שלא יבוא לכלל שליחות²⁹⁰.
על גביו והשחיטה כשרה, יש שהסתפקו אם חייב המשלח²⁹⁸.

הונאה – אסור להטעות חרש²⁹¹, שומרים – חרש שהפקיד ביד שומר, ואיסור הונאה במקח וממכר שייך גם ברכושו של חרש²⁹².

שכיר – השוכר חרש למלאכה, חייב לשלם לו שכר טרחתו, ומוציאים אותו בדיינים²⁹³.
בושת – חרש יש לו בושת, והמבייש חרש חייב³⁰⁰, ומכל מקום אינו דומה המבייש חרש למבייש פיקח³⁰¹.

גנבה וגזלה – הגוזל מחרש דבר הקנוי לו מן התורה, הרי זה גזל גמור²⁹⁴.

חרש שגנב או שגזל, מחזיר את הקרן לבעלים אם הוא בעין, ואם אינו בעין – פטור²⁹⁵.

חרש שגנב, ואין לו מה לשלם, איננו נמכר כעבד עברי²⁹⁶.
החובל בחרש, חייב בתשלומי בושת, צער וריפוי³⁰⁴, ופטור מנזק ושבת³⁰⁵.

צעק באוזנו של חברו וחרשו, פטור מדניני אדם, וחייב בדיני שמים³⁰⁶; אחזו ותקע באוזנו וחרשו, או שהכהו באוזנו וחרשו, נותן לו דמי כולו, אם אינו בעל אומנות, כי אין החרש ראוי לכלום, ואם הוא בעל אומנות, וראוי עדיין לאותה אומנות, רואים כמה נפחתו דמיו, ונותן

הגונב מחרש והודה לו, אינו נפטר בהודאתו מהקנס, אם באו עדים אחר כך, כי הודאה בפני חרש כאילו היא הודאה שלא פניו²⁹⁷.

טבח ומכר על ידי חרש, כשפיקח עומד

מב. [297] מנ"ח מ' נד. [298] קצוה"ח סי' רצב סק"א; נתיבות סי' קפב סק"א; מנ"ח מ' לד. [299] מנ"ח מ' נו, ומ' ס. [300] ב"ק פו ב, מחלוקת; רמב"ם חובל ג ד; טוש"ע חו"מ תכ לו. [301] רמב"ם ושו"ע שם. [302] ב"ק פז א; רמב"ם חובל ד כ; טוש"ע חו"מ תכד ח. [303] פיהמ"ש לרמב"ם ב"ק שם. וראה רמב"ם גניבה א י; ב"ח אר"ח סוסי' שמג. [304] רא"ש ב"ק פ"ח סי' ה. [305] יש"ש כתובות פ"ג סי' ח. [306] ב"ק צא א; רמב"ם חובל ב זיב; סמ"ג עשין ע; טוש"ע חו"מ תכ כה, לב.

ומתנה ד ז, וראה בקצוה"ח סי' רמג סק"ו; ביאור הגר"א חו"מ סי' רמג סקב"ח; אמרי בינה קנינים סי' כד; באר יצחק חאו"ח סי' א ענף ה. [290] קצוה"ח שם, ואמרי בינה שם, בדעת הרא"ש כתובות פ"ב סי' יד. וראה בשו"ת הרי"מ מגור חאבהע"ז סי' כג. [291] ראה במשל"מ מאכלות אסורות יז סוף הלכה כז, בקטן, ומשמע בוודאי בחרש. [292] מנ"ח מ' שלו. [293] קצוה"ח רמג סק"ו. [294] תוס' סנהדרין סח ב ד"ה קטן. [295] סמ"ע חו"מ סי' שמט סק"ו. וראה בביאור הגר"א שם. [296] מנ"ח מ'

ל³⁰⁷. יש מי שכתב, שיש צורך להמתין זמן רב כדי להיווכח שהוא אכן חרש, ולא עושה עצמו³⁰⁸. ויש לעיין, מה הדין כיום, שאפשר להוכיח באמצעות בדיקות מדוייקות, אם גם כן צריך לחכות.

מי שהכה את אביו או את אמו על אוננם וחרשם, חייב מיתה³⁰⁹.

שור של פיקח, שנגח שור של חרש, חייב כדינו, בין תם ובין מועד³¹⁰; ושור של חרש, שנגח שור של פיקח – פטור³¹¹.

שור תם של חרש שהזיק – פטור, כיוון שבעל השור אינו בר-חוב, או לפי שבעל השור אין בו דעת לשומר³¹², אבל מעמידים אפוטרופוס, וגובה הניזק חצי נזק מגוף השור, כל מה שיזיק לאחר מינוי האפוטרופוס, אבל לא מה שהזיק לפני כן³¹³; ויש חולקים וסוברים, שאין מעמידים להם אפוטרופוס לגבות מגוף השור³¹⁴.

רודף – חרש רודף, מצווה להורגו,

כמו כל רודף אחר³¹⁵.

רציחה – ההורג חרש – יש מי שכתב, שאין נהרגים עליו³¹⁶, וחלקו עליו, והוכיחו שנהרגים עליו³¹⁷, כי הוא נקרא נפש³¹⁸.

הצלה – מצות 'לא תעמד על דם רעך'³¹⁹ חלה גם לגבי חרש³²⁰.

קללה – אסור לקלל חרש³²¹.

שליחות – חרש אינו בר שליחות, היינו שאינו עושה שליח, ואינו נעשה שליח³²². לפיכך, חרש אינו זוכה עבור אחר מדין זכין לאדם שלו בפניו, כיוון שאינו בר שליחות, וזכיה היא מטעם שליחות³²³.

השולח אש ביד חרש, ויצאה והזיקה, פטור מדיני אדם וחייב דיני שמים, לפי שאין החרש בר שליחות. והיינו דווקא אם מסר לו גחלת והוא ליבה אותה, אבל אם מסר לו שלהבת, חייב המשלח, לפי שמעשיו גרמו לנזק³²⁴. יש שכתבו, שאם

[315] מנ"ח, מ' תר. [316] שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' לו. [317] שו"ת מהרי"ל סי' קצו; שו"ת קול גדול סי' עו; אמרי בינה חאו"ח הל' שבת סי' ט. [318] מנ"ח מ' לד. [319] ויקרא יט טז. [320] ביאור"ל סי' שכט ס"ד ד"ה אלא. [321] ויקרא יט יד; שו"ת מהרי"ל שם. וראה בסנהדרין סו א; פירש"י ורמב"ן עה"ת שם; סהמ"צ לרמב"ם ל"ת שיו; שערי תשובה שער ג סי' מו. [322] מעילה כא א; רמב"ם שלוחין ב ב; טוש"ע חו"מ קפח ב. וראה רש"י גיטין ה א ד"ה חוץ. [323] רמב"ם זכיה ד ו-ז; טוש"ע חו"מ רמג יד-יז; ביאור הגר"א שם סקכ"ח. [324] ב"ק נט ב, מחלוקת; ירושלמי ב"ק ו ד;

[307] ב"ק פה ב, וברש"י שם; תוס' שם ד"ה חרשו; רמב"ם שם; טוש"ע שם. [308] רמב"ם שם ב ח. [309] ב"ק פו א; רמב"ם ממרים ה ו; סמ"ג לאווין ריט; טוש"ע יו"ד רמא ב. [310] ב"ק לט א. וברמב"ם לא נזכר, כי הוא פשוט ככל הניזקין שפגיעתן רעה – מנ"ח מ' נא אות א. [311] ב"ק לט א; רמב"ם נזקי ממון ו ג; טוש"ע חו"מ תו ה. [312] ב"ק לט א, ובנמוק"י וריא"ז שם. [313] ב"ק לט ב, מחלוקת; שיטמ"ק שם, בשם הר"מ מסרקסתא; רמב"ם נזקי ממון ו ג-ד. וראה באור שמח, ובאבן האזל שם. [314] מאירי, ורא"ש ב"ק שם; ראב"ד בהשגות שם; טור חו"מ שצו.

הבור לא היה מכוסה³³¹. ובעניין הכיסוי הוא חייב³²⁵, ויש מי שפותר אפילו במצב כזה³²⁶.
כראוי³³²; ויש אומרים, שאפילו אם כסהו כראוי חייב³³³.

המוסר שור לחרש, אף על פי שהיה השור קשור, הבעלים חייבים בנוק³³⁴. יש אומרים, שדין זה נכון גם אם היה השור קשור כראוי³³⁵; ויש אומרים, שדווקא אם השור לא היה קשור כראוי³³⁶.

כופר — שור של חרש שהרג אדם, אין החרש חייב בכופר³³⁷.

חזקת קרקע — חרש שהחזיק בקרקע של אחרים — יש הסוברים, שאין להם חזקת שלוש שנים, לפי שאינו בר מחאה, שאף אם ימחה המערער, לא יזהר החרש בשטרו, ולכן אינו מוחה³³⁸; ויש הסוברים, שיש לו חזקה, שטעם המחאה הוא לא רק שיזהר בשטרו, אלא שאם אמת הדבר שהקרקע שלו היה לו למחות³³⁹.

[331] רי"ף ב"ק נט ב, בשם ואיכא מאן דאמר; מאירי בשיטמ"ק ב"ק שם, בשם רוב המפרשים. [332] ראב"ד בהשגות שם. [333] רשב"א בשטמ"ק שם; רמב"ם וש"ע שם. וראה בב"י וסמ"ע שם סקמ"ה. [334] ב"ק ט ב; רמב"ם נזקי ממון ד ו; סמ"ג עשין סז-סח; טוש"ע חו"מ שצו ו. [335] רמב"ם שם; רשב"א, הובאו דבריו במ"מ ובמגדל עזו שם; טוש"ע שם. וראה בסמ"ע שם סק"י. [336] ראב"ד בהשגות שם. וראה עוד בנידון — פרישה חו"מ סי' שצו סק"ה; חו"מ, ב"ק סי' יב סק"ה. [337] מדרשים, הובאו בתו"ש שמות פכ"א אות תקכח; רמב"ם נזקי ממון י ו. [338] מ"מ טוען ונטען יג ב, בשם קצת מפרשים. [339] רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, ר"ן, נימוקי' — ב"ב מב א, בדיון קטן, ומשמע שהוא-הדין בחרש.

שלח את החרש על מנת להזיק באש, הרי הוא חייב³²⁵, ויש מי שפותר אפילו במצב כזה³²⁶.

השולח את הבעירה ביד חרש, אם אמר לו להזיק, המשלח חייב, כיוון שהחרש יעשה מה שציווה לו³²⁷.

המועל בשליחות יד בפיקדון, על ידי שליחות של חרש, או הגונב שור ומכרו או טבח, על ידי שליחות של חרש, הרי זה חייב, שאף על פי שאין החרש בתורת שליחות, כיוון שנעשתה שליחותו על ידו, הרי זה חייב³²⁸.

בור — חרש שחפר בור ברשות הרבים, פטור מנזקי הבור; ויש מי שכתב, שאפשר שמעמידים להם אפוטרופוס לעניין זה³²⁹.

המוסר בור לחרש לשמור עליו, אפילו היה הבור מכוסה, בעל הבור חייב בנוקים³³⁰; ויש שפסקו להלכה דווקא אם

רמב"ם נזקי ממון יד ה; סמ"ג עשין טט; טוש"ע חו"מ תיח ז. וראה בתוס' ב"מ י ב ד"ה אשה; שיטמ"ק שם, בשם תלמידי הר"פ; תוס' הרא"ש שם. [325] שיטמ"ק ב"ק שם; מחנ"א נזקי ממון סי' ז; נתה"מ סי' קפב סק"א. וראה סמ"ע סי' תיח סקכ"ז; ש"ך שם סק"ט. [326] מאירי ב"ק שם. וראה בתו"ש שמות פכ"ב אות קלא. [327] ריטב"א, הובאו דבריו בשיטמ"ק ב"מ י ב; שו"ת תשב"ץ, ח"א סי' קנו. וראה עוד — רמ"א חו"מ סוסי' שפח; ש"ך שם סק"ז; מחנה אפרים, הל' נזקי ממון סי' ז; סמ"ע סי' תיח סקכ"ז; נתיבות סי' קפב סק"ב. [328] נתה"מ סי' קפג סק"א. וראה בקצוה"ח סי' רצב סק"א. [329] מנ"ח מ' נג סוסק"א, על פי רמב"ם נזקי ממון ו ג-ד. [330] ב"ק ט ב, מחלוקת; רמב"ם נזקי ממון יב ח; טוש"ע חו"מ תי ל.

אין מועילה חזקת שלוש שנים בקרקע של חרש, לפי שמה שלא מיחה החרש הוא מפני שאין בו דעת למחות³⁴⁰.
להימנות חרש לחבורה של אכילת קרבן פסח, יש מי שכתב, שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים³⁴⁶.

בענייני הלכות עתידיות

שמירת המקדש — חרש כהן או לוי יכול להיות משומרי המקדש, ומתקיימת בכך מצות העשה של שמירת המקדש³⁴⁷.

הקהל — טף שהוא חרש, חייבים הגדולים להביאו למצות הקהל, אף שכשיגדל יהיה פטור ממצוות, כי החיוב הוא על המביאים³⁴⁸.

עבודה במקדש — כהן חרש פסול לעבודה במקדש³⁴⁹, אבל אם עבד, אין עבודתו מחוללת, שזהו מן המומים המיוחדים באדם ולא בבהמה³⁵⁰.

חרש ששחט קדשים, הרי הם פסולים, שאין לו כוונה לשמה³⁵¹; ואם עשה מעשה המוכיח שיש לו כוונה — יש אומרים, ששחיתתו כשרה³⁵²; ויש אומרים, שאף באופן זה שחיתתו פסולה³⁵³. ואם גדול עומד על גביו — יש הסבורים, שאף אז אין הדבר מועיל³⁵⁴; ויש מי שמשמע

טבילה לטהרה — חרש מטבילים אותו, ומעריב שמשו, ואוכל בתרומה, ומשמרים אותו שלו יישן אחר הטבילה, שאם ישן, הרי הוא טמא, אלא אם כן עשו לו כיס של נחושת, שיכולים לבדוק אותו, שמא יראה קרי³⁴¹.

הסך משמן המשחה שעשה משה על חרש שאיננו כהן — חייב, כמו בסך על כל אדם³⁴².

שמירה מטומאה — דברים הצריכים שמירה מחשש טומאה, כגון תרומה וקדשים, מועילה שמירת חרש³⁴³.

זיבה — חרש וחרשת אף הם מיטמאים בזיבה³⁴⁴, ומביאים עליהם כפרה, כדי להאכילם בקדשים, וחטאתם נאכלת³⁴⁵.

קרבן פסח — בשאלה אם מותר

שבחרש אסור. [347] מנ"ח, מ' שפח. [348] מנ"ח, מ' תריב. [349] תו"כ אמור פ"ג ב; בכורות מה ב; רמב"ם ביאת המקדש ח טז. וראה בנידון בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' נב; חזו"א זבחים סי' כ אות י; הגהות הגר"א לתו"כ שם. [350] בכורות מג ב; רמב"ם שם ו ו. [351] מאירי חולין יג א; מנ"ח מ' רעה אות א. [352] רש"י חולין יב ב ד"ה אמר; מאירי שם. [353] תוס' חולין שם ד"ה ותיבעי; לח"מ פסולי המוקדשין א ו, בדעת הרמב"ם. [354] רמב"ם פסולי המוקדשין א ו, בקטן, וה"ה בחרש; מנ"ח מ' קטו.

[340] רמב"ם טוען ונטען יג ב; טוש"ע חו"מ קמג ד, בשוטה, ומשמע שהוא-הדין בחרש. [341] נידה יג ב; רמב"ם תרומות ז ה. [342] מנ"ח מ' קח. [343] ירושלמי תרומות א א. [344] זבים ב א; רמב"ם מחוסרי כפרה ג ו. [345] רמב"ם שם. [346] מנ"ח מ' ה, אות ב. ותלה במחלוקת הר"ן נדרים לו א ד"ה א"ר, שמן התורה קטן לא מחויב להימנות, אך יכול להימנות שלא מדעתו, ואם כן הוא הדין לגבי חרש, שאין איסור להמנותו, ולעומתו תוס' פסחים פח א ד"ה שה, כתבו שיש איסור להאכיל קטן מקרבן פסח, ורק משום חינוך התירו, משמע

הקב"ה. לפיכך, עבד של חרש, אף על פי שאין אדוניו חייב במצוות, הרי הוא יוצא לחירות ביובל³⁶³.

עבדים — כהן חרש שקנו לו עבדים, אינם אוכלים בתרומה, כי אין הוא קונים מן התורה; אבל אם קנו לו בית דין, או אפוטרופוס, או שנפלו לו בירושה, הרי אלו אוכלים³⁶⁴.

המכה עבד כנעני על אוזנו וחרשו, הרי הוא יוצא בכך לחירות; אבל אם הכהו כנגד אוזנו ואינו שומע, אין העבד יוצא בכך לחירות³⁶⁵.

עבד חרש יוצא בכסף או בשטר, כי אחרים נותנים הכסף לרבו, ואין צורך בדעתו של עבד לשחררו³⁶⁶.

נגעים — כהן חרש איננו יכול לראות נגעים לטהר או לטמא, מפני שאינו יכול להגיד בפה³⁶⁷; אבל אם היה כהן פיקח שטיהר או טימא, יכול גם כהן חרש לטהר את המנוגע בציפורים³⁶⁸.

מהם, שגדול עומד על גביו מועיל³⁵⁵. בשאר העבודות, היינו קבלה, הולכה וזריקה — פסול החרש, אבל אינו מחלל את העבודה³⁵⁶; ויש מי שכתב, שדין זה אמור בחרש שאינו גמור³⁵⁷, או שמדובר כשגדול עומד על גביו³⁵⁸.

ולעניין מחשבת פיגול, היינו שבשעת השחיטה חשב לזרוק את דמו חוץ לזמנו — יש מי שכתב שהרי זה פיגול, כי יש לו מחשבה לחומרה³⁵⁹; ויש מי שכתב, שהיינו פיגול מדרבנן בלבד, ודווקא פיגול של חוץ לזמנו, אבל לא לעניין מחשבת הזבח, או חוץ למקומו³⁶⁰.

חרש פסול לסמיכה על קרבן³⁶¹.

המועל בהקדש, על ידי ששלח שליח חרש ועשה שליחותו — מעל, שאף על פי שאינו בר שליחות, כיוון שנעשתה שליחותו על ידו, ונוח לו בכך — מעל³⁶².

יובל — במצות שילוח עבדים ביובל יש גם דין 'אפקעתא דמלכא', היינו שחלה הפקעות בעלות על העבדים מכוח מצות

רש"י מעילה שם ד"ה אבל, וד"ה ור' יוחנן. וראה מה שכתב בנידון בשו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' ז אות ב. [363] מנ"ח מ' מב ומ' שלה. [364] תוספתא יבמות פ"ט; רמב"ם תרומות ז טו. [365] קידושין כד ב; ב"ק צא א; רמב"ם עבדים ה ז; טושו"ע יו"ד רסז לד. וראה בתוס' בכורות לו א ד"ה מה, ותוס' ב"ק צח א ד"ה מתיב. [366] מנ"ח מ' שמו סק"א. [367] מנ"ח מ' קסט אות יב, לשיטת הרמב"ם. וראה שם, שתלה במחלוקת הראשונים, אם יועיל שכהן חרש יכתוב טמא או טהור. [368] מנ"ח מ' קעג אות יג.

[355] חזו"א זבחים סי' כ אות יא, בדעת התוס'. [356] בכורות מה ב. וראה בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' סד; אור שמח מקוואות א ח, אות ט; חזו"א זבחים סי' כ סק"א; שו"ת אחיעזר ח"ב סי' ד, וח"ג סי' נב; שו"ת חלקת יואב חאבה"ז סי' יט. [357] שד"ח מערכת ח"ת כלל קז, בשם מלבושי יו"ט. [358] אור שמח שם. [359] כס"מ פסולי המוקדשין א ו, בקטן, וראה במנ"ח מ' רעה אות א, שה"ה בחרש. וראה בלח"מ שם א ו, שחלק על הכס"מ. [360] משל"מ פסולי המוקדשין יד ב. [361] מנחות צג א; רמב"ם מעשה הקרבנות ג ח. [362] מעילה כא א; רמב"ם מעילה ז א;

נרות המקדש — חרש שערך והדליק את נרות המקדש, אף על פי שאין זו עבודה, ההדלקה פסולה³⁶⁹.

מחצית השקל — חרש פטור ממצות נתינת מחצית השקל, כמו שהוא פטור מכל המצוות; ואם בדקו אותו, מועילה נתינתו³⁷⁰.

אפר פרה אדומה — חרש פסול בהזאת מי חטאת על טמא מת³⁷¹, ופסול בנתינת אפר הפרה על המים³⁷², ובאסיפת אפר הפרה³⁷³.

טומאת כלים — אין כלי מקבל טומאה אלא אם כן נגמרה מלאכתו, וכל הכלים יורדים לידי טומאתם במחשבה, שחשב עליהם שזה יהיה גמר מלאכתם³⁷⁴, אבל מחשבת חרש אינה מועילה בהם, ואינם נעשים כלי, גם כשמעשיו מוכיחים שהתכוון לגמר מלאכתו³⁷⁵.

הכשר טומאה — משקים שנפלו על אוכלים ברצון חרש, אינם מכשירים את האוכלים לקבל טומאה³⁷⁶; וכן אם נתלשו המים מן הקרקע ברצון החרש, אין הם ראויים להכשיר אוכלים לקבלת טומאה, לפי שרצון החרש איננו נחשב לרצון³⁷⁷.

ספק טומאה — חרש שנמצא במבוי שיש בו טומאה, וספק נגע בטומאה ספק לא נגע, הרי הוא טהור, שכל שאין בו דעת לישאל, ספיקו טהור³⁷⁸.

אמה עבריה — אין האב יכול למכור את בתו לאמה לחרש, כי אין החרש בדין ייעוד כלל³⁷⁹.

בן סורר ומורה — היו אביו או אמו חרשים, אינו נעשה בן סורר ומורה³⁸⁰, משום שהאכזריות מצויה בהם³⁸¹; וכן אינו נעשה בן סורר ומורה אם הוא עצמו חרש³⁸².

כהן גדול — כהן גדול המותר רק בבתולה, אסור לשאת לאשה חרשת, כיוון שאינו קונה אותה דבר תורה³⁸³.

ה. חרש שנתפקח, או פיקח שנתחרש

גדרו — מי שנולד פיקח ונתחרש, באופן שאינו לא שומע ולא מדבר — יש אומרים, שדינו כחרש מעיקרו³⁸⁴; ויש אומרים, שהדבר הוא ספק³⁸⁵.

פריה ורביה — חרש שהוליד בן ובת,

יג ד. [378] טהרות ג ו; רמב"ם אבות הטומאה טז ב. [379] מנחת חינוך מ' מג אות א. [380] סנהדרין עא א; רמב"ם ממרים ז י. [381] מאירי סנהדרין שם. [382] ערוך לנר סנהדרין שם. [383] משל"מ איסורי ביאה יז טו ד"ה נסתפקתי במקצת. [384] שו"ת צמח צדק החדש חאבהע"ז סי' לה אות ד; שו"ת מהר"ם שיק חאבהע"ז סי' עט אות ב; מלאכת חרש בפתיחה לספר, ובהסכמת הגרי"ש נתנוון. [385] פמ"ג בפתיחה כוללת ח"ב אות' ד-ה. וראה

[369] מנ"ח מ' צח. [370] מנ"ח מ' קה. [371] תוספתא פרה פי"ב; רמב"ם פרה י ו. [372] פרה ה ד; רמב"ם פרה ו ב. [373] יומא מג א; רמב"ם פרה ד יז. [374] משנה כלים כה ט. [375] כלים יז טו; חולין יב ב; רמב"ם כלים ב א, כה יא; רש"י חולין שם ד"ה שיש; תוס' חולין שם ד"ה ותיבעי. וראה טהרות ח ו, ומכשירין ג ח, שחרש יש לו מעשה, ואין לו מחשבה. [376] מכשירין ו א; רמב"ם טומאת אוכלין יד ב. [377] מכשירין ג ח; רמב"ם שם

ואחר כך נתפתח, הרי זה קיים המצווה, אף על פי שהמצווה נעשתה בעת שהיה פטור מן המצווה³⁸⁶.

קידושין וכתובה – חרש שנשא פיקחת ונתפקח, ובא עליה, אינו צריך קידושין אחרים³⁸⁷.

פיקח שנשא פיקחת ונתחרש, אינו מוציאה עולמית, הואיל וקידושיה קידושין גמורים היו, ואין כוח בגירושי חרש להפקיע קידושין גמורים, ואין סומכים על רמיזתו, ולא על כתיבתו³⁸⁸.

חרש שנשא פיקחת ונתפקח אחרי הנישואין, אין לאשתו עליו כלום, אלא שאם רצה לקיימה משנתפקח, כתובתה מנה, כדין בעולה³⁸⁹.

חרשת שנישאה לפיקח ונתפקחה, יש לה כתובה ותנאי כתובה, וכתובתה מנה, כדין בעולה³⁹⁰.

גירושין – פיקח שנשא פיקחת ונתחרשה, אם רצה להוציאה בגט יוציא³⁹¹, ודין זה נכון גם בזמן הזה למרות

חרם דרבנו גרשום שלא לגרש אשה בעל כורחה, כי יכולה החרשת להסכים ברמיזה³⁹².

שליח לגט שהיה חרש כשקיבל הגט ונתפקח – פסול, אבל היה פיקח ונתחרש וחזר ונתפקח – כשר, מפני שתחילתו וסופו בדעת³⁹³.

תרומה – בת ישראל פיקחת, שנתארסה לכהן פיקח, ולא הספיק לכונסה עד שנתחרש, שנישואיהם מדרבנן, אינה אוכלת בתרומה³⁹⁴, אבל אם כנסה ואחר כך נתחרש, אוכלת בתרומה³⁹⁵.

עדות – היה חרש בשעה שנמסרה לו העדות, ובריא בשעת העדאת העדות, או להיפך, הרי זה פסול; אבל אם היה בריא בשעה שנמסרה לו העדות ובשעת העדאת העדות, אף על פי שבאמצע היה חרש, מאחר שתחילתו וסופו בכשרות, הרי זה כשר³⁹⁶.

נזיקין – מי שהזיק בהיותו חרש, ואחר כך נתפקח, אינו חייב לשלם את

ב יז; טושו"ע אבהע"ז קכא ו; רשב"א גיטין עא א. [389] יבמות קיג א; רמב"ם אישות יא ו; טושו"ע אבהע"ז סז י. [390] ירושלמי כתובות א ב; רמב"ם וטושו"ע שם. וראה ביאור הגר"א שם סק"ז. [391] יבמות קיד ב, מחלוקת; רמב"ם גירושין י כג; טושו"ע אבהע"ז קיט ו. [392] שו"ת מהר"ם פדובה סי' ח, הובא בפת"ש אבהע"ז סי' קיט סק"ג. [393] גיטין כג א; רמב"ם גירושין ו ח; טושו"ע אבהע"ז קמא לב. [394] יבמות נו א, מחלוקת; ירושלמי יבמות ו א; רמב"ם תרומות ח י. [395] יבמות ורמב"ם שם. [396] ב"ב קכח א; רמב"ם עדות יד ב;

בפיהמ"ש לרמב"ם תרומות א ב, שמשמע שיש הבדל בין חרש מעיקרו לבריא ונתחרש, וראה רדב"ז תרומות ד ד, ותוס' רעק"א משנה תרומות שם. וראה באריכות בשד"ח מע' ח"ת כלל קג. וראה בשו"ת ממעמקים ח"ג סי' ב, ביהודי שהכוח הנאצים ימ"ש עד שנעשה חרש-אילם, אך נשאר פיקח ויכול להביע מחשבותיו בכתב, שהעלה שחרש גמור שלמד לדבר, אפילו בשפת עילגים, עדיף על חרש שאינו מדבר כלל, אף על פי שיכול לכתוב. [386] מנ"ח מ' א. [387] תשו' מיימוניות אישות סי' יח, בשם הר"ש משאנץ. [388] יבמות קיב ב; רמב"ם גירושין

נזקף³⁹⁷.

יש מי שכתבו, שמדבר ואינו שומע אינו חריף ככל אדם, ולכן אינו יכול למכור קרקעות⁴⁰³, ויש מי שכתב שדעתו פחותה משל אילם⁴⁰⁴.

ו. חרש המדבר ואינו שומע; כבד שמיעה; חרש באוזנו האחת

כללים

חרש המדבר ואינו שומע, אף על פי שדינו כפיקח, מצינו כמה מצוות וחיוכים שנתמעט מהם, אם בגלל לימוד מיוחד, או שאינו יכול לקיימם בגלל חרשותו.

גדרו — חרש המדבר ואינו שומע, שדינו כפיקח לכל דבריו — יש הסבורים, שהיינו דווקא כששומע קצת, אבל אם אינו שומע כלום, דינו כחרש גמור³⁹⁸, וכן יש הסבורים שמה שאמרו, שדינו כפיקח לכל דבריו, הוא דווקא לדברים שנאמר כך בפירושו³⁹⁹. אך אין נראה כן מדעת הפוסקים, ואפילו אינו שומע כלל, אם נראה שהוא בר-דעת, דינו כפיקח לכל דבר, פרט לאותם דברים שצריך להשמיע לאוזניו⁴⁰⁰.

בענייני אורח חיים

מצוות התלויות בדבור — מצוות רבות תלויות בדיבור, כגון קריאת שמע, ברכות ותפילות, קידוש והבדלה, נשיאת כפים, סיפור יציאת מצרים, מקרא מגילה, ועוד. בכל אלו צריך לכתחילה שישמיע לאוזנו מה שאומר⁴⁰⁵, אבל אם לא השמיע לאוזנו — יצא⁴⁰⁶. על כן, חרש המדבר ואינו שומע, חייב בכל המצוות התלויות בדיבור, אף שאינו יכול להשמיע לאוזניו⁴⁰⁷.

עוד יש מי שכתב, שחרש המדבר ואינו שומע שדינו כפיקח הוא דווקא אם מדבר מילים שמוכנות בנקל, אבל חרש שאינו יכול לדבר מילים שיהיו מוכנות לרוב האנשים נחשב כחרש, אף אם יכול לדבר בידיו או בכתיבה⁴⁰¹. ויש מי שכתב, שגם אם דיבורו הוא נלעג, הרי הוא בכלל מי שמדבר ואינו שומע, והוא כפיקח⁴⁰².

גזלת ברכה — הגוזל ברכה מחרש המדבר ואינו שומע, צריך לשלם לו עשרה זהובים, אף על פי שברכתו אינה מתוקנת

משה, חיו"ד ח"ד סי' מט אות א. [402] שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קמ. [403] נתה"מ סי' רלה ביאורים סק"ב; שו"ת אגרות משה חאבה"ז ח"ג סי' לג. [404] שו"ת בית הלוי ח"ג סי' ב אות ב. [405] ברכות טו ב, בעניין קריאת שמע; רמב"ם ברכות א ז, בעניין ברכות; טוש"ע או"ח קפה ב, בעניין ברכת המזון; שם רו ג, בעניין שאר ברכות, ועוד. [406] ברכות טו ב, מחלוקת; רמב"ם קריאת שמע ב ח; טוש"ע או"ח סב ג — בעניין קריאת שמע; רמב"ם ברכות א ז; טוש"ע או"ח רו ג — בעניין ברכות. [407] ראה ט"ז

סמ"ג לאוויין רטו; טוש"ע חו"מ לה יג. [397] רמב"ם חובל ד כ; מ"מ מלוה ולווה כו י, בשם הגאונים; שו"ת הרשב"א ח"ב סי' רצט; מאירי ב"ק פז א; רא"ש ב"ק פ"ח סי' ט, ושבועות פ"ו סי' כג; טוש"ע חו"מ תכד ח; יש"ש ב"ק פ"ח סי' כז. [398] כס"מ מכירה כט ב, וב"י חו"מ סי' רלה, בדעת הרמב"ם; סמ"ע חו"מ סי' רלה סקמ"ו. [399] כס"מ וב"י שם. [400] פמ"ג בפתיחה הכוללת ח"ב אות ג; שו"ת מנחת שלמה סי' לד; שו"ת קובץ תשובות סי' י; ילקוט יוסף, הל' קדיש וקדושה, ס"ז. [401] שו"ת אגרות

כראוי⁴⁰⁸.המזמן אף לכתחילה⁴¹⁸.

תפליין — חרש המדבר ואינו שומע
חייב להניח תפליין⁴⁰⁹.

מניין — חרש המדבר ואינו שומע
מצטרף למניין עשרה לכל דבר שבקדושה,
כגון בקדיש, ברכו וקדושה⁴¹⁰, ויש מי
שחולק⁴¹¹. ולעניין חזרת הש"ץ — יש
הסבורים, שאם אין שם אלא תשעה והוא,
אין מצרפים אותו, אלא אם כן הוא מכווין
הברכות, וכשרואה שעונים אמן הוא עונה
עמהם⁴¹²; ויש הסבורים, שיכול להצטרף
ללא הגבלה⁴¹³.

נשיאת כפיים — כהן חרש המדבר
ואינו שומע כשר לנשיאת כפיים⁴¹⁴.

ברכת המזון — חרש המדבר ואינו
שומע מצטרף לזימון עשרה בברכת
המזון⁴¹⁵, אבל אינו מצטרף לזימון
בשלושה⁴¹⁶. ולא יהיה החרש המזמן
לכתחילה⁴¹⁷, ויש מי שסבור שיכול להיות

שליח ציבור חרש המדבר ואינו שומע
— יש אומרים, שיכול להיות שליח
ציבור⁴¹⁹, אך בימים נוראים יש
להחמיר⁴²⁰; ויש האומרים, שגם בשאר
ימות השנה אינו יכול להיות ש"ץ, ואינו
מוציא אחרים ידי חובתם לכתחילה
במצוות התלויות בדיבור⁴²¹. אם כבדה
שמיעתו, אבל שומע קצת, לכל הדעות
יכול להיות שליח ציבור⁴²².

קריאה בתורה — חרש המדבר ואינו
שומע יכול לקרוא בתורה בציבור, להוציא
אחרים ידי חובת הקריאה, ולברך את
ברכות העולה לתורה⁴²³. ואם שפתו
עילגת, ואינו יכול לברך כראוי, אין
להעלותו לתורה⁴²⁴. ויש מי שכתב,
שלמעשה נהוג בעולם להקל להעלות
לתורה חרש המדבר ואינו שומע⁴²⁵,
ובוודאי שמותר להעלות למפטיר ילד
בר-מצווה שהוא חרש המדבר ואינו

או"ח סי' תרפט סק"א; שו"ת שאגת אריה סי' ו-ו;
פרמ"ג פתיחה לאו"ח ח"ב אות' ג-ד; אור שמח,
ברכות ה ג, ד"ה ומה אי; מנ"ח מ' כא אות ו.
[408] מעדני ארץ, תרומות פ"ד ה"ד אות א.
[409] מ"ב סי' לו סק"ב. [410] שו"ת מהרי"ל
סי' קו; שו"ע או"ח נה ח; שו"ע הרב או"ח נה יא.
וראה בשו"ת יחודה דעת ח"ב סי' ו. [411] ט"ז
או"ח סי' קכד סק"ב. [412] פר"ח או"ח סי' נה
ס"ח. [413] מ"ב סי' נה סק"ח, בשם הרבה
אחרונים. [414] פתח הדביר ח"א סי' קכח אות
כב; שד"ח מערכת חי"ת כלל קז; כף החיים או"ח
סי' קכח סקקע"ה. [415] מהרי"ל הל' סעודה;
רמ"א שו"ע או"ח קצט י. [416] שו"ע הרב או"ח
קצט י. [417] ר"ח מגילה כ א; מאירי מגילה
יט ב; ביאור"ל סי' קצט ד"ה מצטרפין.
[418] ראה ביאור"ל שם. [419] שו"ת תשב"ץ

ח"ג סי' קיג; שו"ת רשב"ש סי' תד. [420] שע"ת
או"ח סי' נג סק"ח. [421] פרמ"ג פתיחה
הכוללת ח"ב אות ג, ופרמ"ג בא"א או"ח נג ח;
רעק"א או"ח סי' נג; מ"ב סי' נג סקמ"א. וראה
בביאור"ל סי' נה ס"ח ד"ה חרש, שמסתפק אם
ראוי להורידו מש"ץ. וראה ר"ח מגילה כ א, שאין
מעמידים חרש שיהא פורס על שמע.
[422] שע"ת שם. וראה בשו"ת תשובות והנהגות,
ח"א סי' קג, וח"ד סי' מד, שהסתפק אם יכול
להיות בעל קורא. [423] הגריעב"ץ בסידורו,
הל' קריאת התורה ס"כ; שו"ת לב אריה ח"ב סי'
א; הגרי"ד סלובייציק, הובאו דבריו בנפש הרב,
עמ' קלו; שו"ת אגרות משה, חיו"ד ח"ד סי' מט
אות ו. [424] שו"ת קרן לדוד חאו"ח סי' כז;
הגרש"ז אויערבאך, מוריה, אלול תשמ"ב, עמ' סה
ואילך. [425] שו"ת אגרות משה, שם.

שומע⁴²⁶.אחרים⁴³³.

קידוש בשבת – חרש המדבר ואינו שומע יכול להוציא אחרים ידי חובת קידוש בשבת⁴²⁷.

סיפור יציאת מצרים – יש מי שהסתפק אם חרש המדבר ואינו שומע חייב במצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר⁴²⁸.

שופר – יש מי שכתבו, שחרש המדבר ואינו שומע, אף על פי שהוא כפיקח, פטור מתקיעת שופר, שהמצווה היא בשמיעה⁴²⁹; ויש מי שסבור, שהוא עצמו חייב בתקיעת שופר, אבל לא יברך⁴³⁰. ואם רק כבדו אוזניו משמוע, לדברי הכל חייב בתקיעת שופר⁴³¹. גם לשיטות שהחרש עצמו חייב בתקיעת שופר, מכל מקום אינו מוציא אחרים ידי חובתם⁴³²; ויש מי שכתב, שיכול להוציא

חרש המדבר ושומע על ידי מכשיר שמיעה – יש שכתבו, שאינו יוצא חובת מצות שמיעת קול שופר, לפי שצריך לשמוע קול שופר בלבד, וכאן יש תערוכת קול אחר⁴³⁴; יש מי שכתבו, שיכול לתקוע ולהוציא אחרים ידי חובתם⁴³⁵.

קריאת המגילה – חרש המדבר ואינו שומע, חייב בקריאת המגילה⁴³⁶; ויש מי שכתב, שצריך לקרוא המגילה בעצמו, כי אינו יוצא חובת קריאת המגילה על ידי הש"ץ⁴³⁷. יש אומרים, שאינו מוציא אחרים ידי חובתם כלל⁴³⁸; יש אומרים, שבדיעבד יצאו ידי חובה⁴³⁹; ויש אומרים, שאפילו לכתחילה יכול להוציא אחרים ידי חובתם⁴⁴⁰.

מי שכבדו אוזניו משמוע, וצריכים לצעוק אליו בקול רם, חייב בקריאת

[426] שו"ת תשובות והנהגות, שם. [427] שו"ת בנין ציון, ח"ג סי' יב-יד. [428] מנ"ח מ' כא. וראה ימי יוסף בתרא סי' כב; משנת יעב"ץ, חאו"ח סי' יח. [429] שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קיג; אשל אברהם או"ח סי' נג אות ח; לבושי שרד או"ח תקפט ב. [430] ערוה"ש או"ח תקפט ו. [431] שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' מה, הובאו דבריו במ"ב שם סק"ד. וראה במקראי קודש (פרנק), ימים נוראים, סי' טז אות ה. [432] שו"ע או"ח תקפט ב; שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קיג; שו"ת אבני נזר סי' תלט; שו"ת שמע שלמה ח"ד חאו"ח סי' יט. [433] מאירי ר"ה כט ב. [434] הגרצ"פ פרנק, הובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' קיג; הנ"ל, מקראי קודש, דיני פורים, סי' יא; הגרש"ז אויערבאך, סיני, כרך כב, תש"ח, עמ' קלט, ובספרו קובץ מאמרים בענייני חשמל בשבת, עמ' 37, ובשו"ת מנחת שלמה ח"א סי' ט אות א. וראה

עוד בהליכות שלמה ח"ב פ"ב סי"ח והע' כז. וכתב שם, שעל כל פנים אינו רשאי לברך על שמיעה זו. וראה בשו"ת אגרות משה חאבדע"ז ח"ג סי' לג. [435] ילקוט יוסף הל' הימים הנוראים, מי הם המחוייבים בתקיעת שופר, ס"א; שערי הלכה ומנהג, ח"ב סי' רמה; הליכות שלמה, פכ"ב הע' כד. [436] מאירי מגילה יט ב; מ"ב סי' תרפט בביאה"ל ד"ה חרש. [437] אשל אברהם או"ח סי' נג אות ח. [438] רמב"ם מגילה א ב; ב"י וב"ח או"ח תרפט, בדעת הרמב"ם, הרי"ף והרא"ש; טוש"ע או"ח תרפט ב. וראה בנו"כ השו"ע; שו"ת שאגת אריה סי' ז; שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' קו. [439] מאירי מגילה יט ב; ב"ח או"ח תרפט; מג"א סי' תרפט סק"ג. [440] אורחות חיים מגילה אות ג; כלבו סי' מה; שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' קיג. וראה בחידושי רעק"א על או"ח סי' נג, מה שהקשה על התשב"ץ. ובדין אשה המדברת

כשרה⁴⁴⁵. ואם כבר בירך הברכה, ועדיין לא שחט, תלוי במחלוקת האחרונים, אם מותר לו לשחוט לכתחילה אם לא⁴⁴⁶. יש מי שסבור, ששחיתת חרש כשרה בדיעבד דווקא אם נתחרש לאחר לידה, אבל מי שנולד חרש, אף אם הוא מדבר, שחיתתו פסולה⁴⁴⁷.

נידה — חרשת המדברת ואינה שומעת בודקת לעצמה וטובלת, כדי להיטהר לטהרות ולבעלה; ואם בקיאה היא במראה דם טהור וטמא, יכולה לראות דמים של חברותיה⁴⁴⁸.

הפרת נדרים — אב או בעל חרשים, גם כאשר הם מדברים ולא שומעים, אינם יכולים להפר נדרי הבת או האשה⁴⁴⁹.

הפרשת תרומה — חרש המדבר ואינו שומע, לא יתרום לכתחילה, כי צריך להשמיע לאוזניו את הברכה, אבל בדיעבד תרומתו תרומה⁴⁵⁰. יש מי שכתב, שהיינו דווקא שלא יעשוהו שליח לתרום, הואיל

באו"ז ח"א סי' שסו, שאין אוכלים משחיתתו. וראה עוד באריכות יד אברהם על שו"ע שם; שו"ת יד הלוי (במברגר), חיו"ד סי' ג; שו"ת הר צבי, חיו"ד סי' ג; שו"ת קובץ תשובות סי' י. [446] שו"ת הר צבי, חיו"ד סי' ד. [447] דרכי תשובה יו"ד סי' א סקקע"ד, בשם ס' יריעות שלמה. וראה בתבו"ש שם סקנ"ז; שפ"ד שם סקכ"ג; שו"ת מחנה יהודה סי' יג; נשמת אברהם חיו"ד סי' א סק"ה. [448] נידה יג ב; רמב"ם איסורי ביאה ח טו, ומשכב ומושב ד ט; סמ"ג לאוין קיא; טושו"ע יו"ד קצו ח. [449] נדרים עג א; רמב"ם נדרים יב יג; טושו"ע יו"ד רלד כה. וראה בט"ז שם סקכ"ז, ובתו"ת במדבר פ"ל אות מד. [450] תרומות א ב; רמב"ם תרומות ד ד; טושו"ע יו"ד שלא לב. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' ריא-ריב.

המגילה, וגם מוציא אחרים ידי חובתם⁴⁴¹. השומע בעזרת מכשיר שמיעה, יש הסבורים שאינו נקרא חרש, ויוצא ידי חובת קריאת המגילה, ומוציא אחרים ידי חובתם בקריאת המגילה⁴⁴²; יש הסבורים, שאינו יוצא חובת קריאת המגילה, ועל כל פנים לא יברך על שמיעה זו⁴⁴³; ויש מי שחילק, שאם שומע גם בלי עזרת המכשיר כאשר מדברים אליו בקול רם, יוצא ידי חובתו בעזרת המכשיר, אך אם אינו שומע כלל בלי המכשיר, הדבר הוא ספק אם יוצא ידי חובתו, ובדיעבד יש להקל⁴⁴⁴.

שבת — בעניין שימוש במכשיר שמיעה בשבת — ראה ערך שבת.

בענייני יורה דעה

שחיטה — חרש המדבר ואינו שומע לא ישחט לכתחילה, לפי שאינו יכול להשמיע לאוזניו את הברכה, אבל אם שחט, אפילו בינו לבין עצמו, שחיתתו

ואיננה שומעת — ראה מקראי קודש (פרנק), פורים, סי' כט. [441] שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' לג; מקראי קודש להגרצ"פ פרנק, פורים, סי' כז-כח; ילקוט יוסף, הל' מקרא מגילה ס"ח, עפ"י שו"ת הרא"ש סוף כלל פה. וראה בשו"ת צמח צדק חאבהע"ז סי' שכג, שחולק בזה. [442] הגרצ"פ פרנק, הובא בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' קיג, וראה במקראי קודש להגרצ"פ פרנק, פורים, סי' כז-כח; ילקוט יוסף הל' קריאת המגילה ס"ט. [443] הגרש"ז אויערבאך, סיני, כרך כב, תשי"ח, עמ' קלט, ובספרו קובץ מאמרים בענייני חשמל בשבת, עמ' 37; עדות לישראל, סי' כ. וראה בשו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"ג סי' לג. [444] שערים מצויינים בהלכה סימן קצג סק"א. [445] רמב"ם שחיטה ד ט, ובמ"מ שם; רא"ש חולין פ"א סי' ג; טושו"ע יו"ד א ו. אך ראה

לבטל השידוך בלא קנס⁴⁵⁸. אכן, למרות שזה מום, אינו יכול לגרשה בעל-כורחה, ודין זה וודאי נכון אם נולד מום זה לאחר הנישואין⁴⁵⁹. ואם שידך אשה בקניין ושבועה, ונמצא החתן חרש, פטורה הכלה משבועה⁴⁶⁰.

גיטין — המדבר ואינו שומע, דין פיקח יש לו לעניין גיטין, ויכול הוא לגרש אף אם נשא את האשה כשהיה שומע, וכל שכן אם נשא כשלא היה שומע, ויש לסדר לו גט בנוסח הרגיל⁴⁶¹.

מי שנתחרש בעלה, ושמעו בית דין שמרננים אחריה, קוראים ואומרים לה אל תיסתרי עם איש פלוני, ואם באו עדים אחר כך שנסתרה עמו, ושהתה כדי טומאה, אוסרים אותה על בעלה לעולם, לא כדי להשקותה, אלא כדי לפוסלה מכתובתה, וקורעים כתובתה, וכשיבריא בעלה יתן לה גט⁴⁶².

חליצה — חרש וחרשת המדברים ואינו שומעים — יש מי שכתבו שחליצתם פסולה⁴⁶³; ויש הסבורים שחליצתם כשרה⁴⁶⁴.

ואפשר על ידי אחר, אבל החרש עצמו תורם את שלו לכתחילה⁴⁵¹.

בענייני אבן העזר

קידושין — חרש המדבר ואינו שומע, קידושיו קידושין גמורים מן התורה⁴⁵². יש הסבורים, שאף אינו צריך בדיקה⁴⁵³; ויש הסבורים, שצריך בדיקה⁴⁵⁴.

חרש המדבר ואינו שומע — יש מי שכתב, שעדיף שיברך בעצמו ברכת האירוסין מתוך הסידור⁴⁵⁵; ויש מי שכתב, שיברך מסדר הקידושין, כמו בכל נישואין⁴⁵⁶. ואם יש לחתן מכשיר שמיעה, עדיף שהוא יברך בעצמו, שכן לדעת הרבה פוסקים אין אדם יוצא ידי חובתו כששומע באמצעות מכשיר שמיעה⁴⁵⁷.

מומי אשה — חרשת המדברת ואינה שומעת היא מום באשה, ואם קידשה על מנת שאין בה מומים, או שכנסה סתם, ונמצאת חרשת, תצא בלא כתובה; ואפילו אינה חרשת לגמרי, אלא שכבדו אוזניה משמוע, הרי זה מום באשה. והוא הדין אם שידך אשה, ונתחרשה אחר כך, שיכול

אברהם חאבהע"ז סי' לד סק"א. [458] שו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נג; מלבושי יו"ט סי' ד; שו"ת חיים ושלום, ח"ב סי' ב; שו"ת דברי מלכיא, ח"א סי' צח. [459] שו"ת מחזה אברהם, ח"ב חאבהע"ז סי' י. [460] שו"ת חיים ושלום ח"ב סי' כ; שד"ח מערכת ח"ת כלל קז. [461] שו"ת יהודה דעת (חזן), ח"ב חאבהע"ז סי' יז. [462] סוטה כד א; רמב"ם סוטה א י; טשו"ע חאבהע"ז קעח יג. [463] ריטב"א יבמות קד ב; ר"ש תרומות א ג. וראה ח"י רמב"ן יבמות שם; בית הלוי ח"ג סי' ב אות ד. [464] רמב"ן שם; שו"ת אבני נזר חאבהע"ז סי' רכה, בדעת

[451] שו"ת מהרי"ל דיסקין בקו"א סי' קפא. וראה בס' מעדני ארץ הל' תרומות פ"ד מ"ד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' לב אות א. [452] כנה"ג אבהע"ז סי' מד בהגה"ט אות א; אוצה"פ סי' מד סק"א. [453] ב"י אבהע"ז סי' קכ, וכס"מ גירושין ב טו, בדעת הרמב"ם. [454] שם ושם, בדעת הר"ן גיטין סופ"ו. וראה ביאור הגר"א אבהע"ז סי' קכ סקט"ו. [455] שו"ת נטע שורק חאבהע"ז סי' יב. [456] טיב קידושין אבהע"ז סי' לד סק"ב. וראה בשולחן העזר סי' ח ס"ד בשמלה לצבי סק"ט; שו"ת שבט הלוי, ח"ז סי' רד. [457] נשמת

בענייני חושן משפט

שהיתה אשתו של מי שאינו שומע, אף על פי שהם מדברים, אינה שותה מי המרים בדין סוטה⁴⁷³. ואם בשעת הקרבת המנחה לא היתה חרשת, ואחר כך קודם השתיה נעשתה חרשת, משקים אותה⁴⁷⁴. חרש וחרשת גמורים אינם בתורת קינוי וסתירה⁴⁷⁵.

עבודה במקדש — האחרונים הסתפקו בדין כהן חרש המדבר ואינו שומע, אם פסול לעבודה או לא⁴⁷⁶. ואם רק ככרו אוזניו משמוע — כשר⁴⁷⁷.

הקהל וראיה — במצות הקהל, ובמצות ראיה, פטור החרש, אף אם הוא מדבר ואינו שומע, ואפילו חרש באוזנו אחת⁴⁷⁸. יש מי שכתב, שאף אם ככרו אוזניו משמוע פטור מהקהל⁴⁷⁹, ויש מי שסבור שדווקא חרשות פוטרת⁴⁸⁰.

חגיגה — יש הסבורים, שחרש המדבר ואינו שומע פטור אף ממנה⁴⁸¹; ויש סבורים, שחייב בחגיגה⁴⁸².

ובתויו"ט סוטה ד ה. וראה בתו"ת במדבר פ"ה אות קו, שמקורו של הרמב"ם בירושלמי סוטה א א. וראה מה שכתב במנ"ח מ' שסה. וראה במדבר רבה, ט יח. [474] מנ"ח מ' שסו. [475] תויו"ט שם. [476] ראה שו"ת נובי"ק חאבהע"ז סי' נג; שו"ת חלקת יואב חאבהע"ז סי' יט; שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' סד; שו"ת מלבושי יו"ט חאבהע"ז סי' ד; שד"ח מערכת ח"ת כלל קז; עין יהודה חלק קדשים סי' ג. [477] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' צב. [478] חגיגה ג א; רמב"ם חגיגה ב א-ג; סמ"ג עשין רכח. [479] שו"ת צמח צדק החדש חאבהע"ז סי' שכג. [480] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' צב. [481] רמב"ם חגיגה ג ד; מאירי חגיגה ב א. [482] תוס' חגיגה ב ב ד"ה שומע. וראה בטורי אבן חגיגה קונטרס אבני שוהם חגיגה ג א ד"ה ההוא.

דיין — חרש המדבר ואינו שומע פסול לשמש כדיין בסנהדרין⁴⁶⁵, אבל אם רק ככרו אוזניו משמוע — כשר⁴⁶⁶.

עדות — חרש המדבר ואינו שומע פסול לעדות⁴⁶⁷, והוא פסול הגוף, ופסול לחתום בשטר, ויש לו דין תחילתו בפסול⁴⁶⁸. ומכל מקום כשר החרש להעיד על אשה שמת בעלה, כדי להתירה להינשא⁴⁶⁹.

מקח וממכר — חרש המדבר ואינו שומע, אף על פי שהוא כפיקח לכל דבריו, מוכר ולוקח ברמיזה רק במטלטלין, אבל לא בקרקע⁴⁷⁰. ואם הוא ככד שמיעה, הרי הוא כפיקח לכל דבריו⁴⁷¹, והוא הדין אם שומע על ידי מכשיר⁴⁷².

בענייני הלכות עתידיות

סוטה — אשה שאינה שומעת, או

ראשונים; שו"ת בית הלוי שם; שו"ת שאגת אריה סוסי' ז. וראה עוד בשו"ת דברי חיים ח"ב חאבהע"ז סי' עב; שו"ת צור יעקב סי' קעד; שו"ת דבר יהושע ח"ג חאבהע"ז סי' לז. [465] שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' סד. [466] שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' צב. [467] תוספתא שבועות ג ו; רמב"ם עדות ט יא; טושו"ע חו"מ לה יא. וראה ביאור הגר"א שם סקכ"א; תו"ש ויקרא פ"ה אות טז. [468] קצוה"ח סי' מו סקי"ט. [469] פת"ש סי' לה סקנ"ה, בשם מראות הצובאות; עצי ארזים שם סק"מ; ערוה"ש אבהע"ז יז עד. [470] רמב"ם מכירה כט ב; סמ"ג עשין פב; מאירי גיטין נט א; שו"ע חו"מ רלה יז. [471] טושו"ע חו"מ רלה יט. [472] דיני ממונות ח"ב עמ' רכ סע' יא. [473] רמב"ם סוטה ב ב-ג. וראה בכס"מ שם,

